SOLVA
regio I project I partner

GERAARDSBERGEN ABDIJSTRAAT

ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK

INTERGEMEENTELIJKE SAMENWERKING VOOR STREEKONTWIKKELING IN ZUID-OOST-VLAANDEREN

GENTSESTEENWEG 1 B
9520 SINT-LIEVENS-HOUTEM
TEL 053 64 65 20

INFO@SO-LVA.BE
WWW.SO-LVA.BE

GERAARDSBERGEN ABDIJSTRAAT

ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK

SOLVA ARCHEOLOGIE RAPPORT 148

AUTEURS: CATELINE CLEMENT, WOUTER DE MAEYER, VERONIQUE GUILLAUME & BART CHERRETTÉ

COLOFON

PROJECT
Archeologisch onderzoek - Opgraving
Geraardsbergen Abdijstraat (13-GER-AS)

Dossiernummer vergunning
2014/517

OPDRACHTGEVER

Contactpersoon
Bart Vander Beken

Contact
Weverijstraat 20 • 9500 Geraardsbergen
Tel 054 43 44 50
bart.vanderbeken@geraardsbergen.be

OPDRACHTHOUDER

Projectteam
Cateline Clement (vergunninghouder), Veronique Guillaume (archeoloog), Wouter De Maeyer (wetenschappelijke begeleiding), Bart Cherretté (coördinatie), Wim Vanrolleghem, Antonio Diaz-Arroyo, Harry Bonnarens, Sami Belbachir (technisch assistenten)

Contact
Zuid III, Industrielaan 25B • 9320 Erembodegem
Tel 053 64 65 36
cateline.clement@so-lva.be

WETTELIJK DEPOTNUMMER
D/2018/12.857/18

COPYRIGHT

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van **SOLVA**.
Alle foto's, tenzij anders vermeld: © **SOLVA**

INHOUDSTAFEL

01 | DANKWOORD 11

02 | INLEIDING 15

2.1. AANLEIDING EN DOELSTELLING VAN HET ONDERZOEK 17

2.2. OPBOUW VAN HET VERSLAG 17

03 | BESCHRIJVING VAN DE VINDPLAATS 19

3.1. VINDPLAATSGEGEVENS 21

3.2. TOPOGRAFISCHE, LANDSCHAPPELIJKE, BODEMKUNDIGE SITUERING 22

3.2.1. TERTIAIR 23

3.2.2. QUARTAIR 24

3.2.3. GEOMORFOLOGIE 24

3.2.4. BODEM 24

04 | ARCHEOLOGISCHE EN HISTORISCHE SITUERING 27

4.1 HISTORISCHE SITUERING 29

4.1.1. INLEIDING 29

4.1.2. VERSCHILLENDE VISIES OP DE STADSONTWIKKELING VAN GERAARDSBERGEN 29

4.1.3. DE BRUSSELPOORT 34

4.2. CARTOGRAFISCHE OMKADERING 35

4.3. ARCHEOLOGISCHE SITUERING 37

05 | ONDERZOEKSOPDRACHT 41

5.1. VRAAGSTELLING 43

5.2. RANDVOORWAARDEN 43

06 | WERKWIJZE EN OPGRAVINGSSTRATEGIE 45

6.1. METHODOLOGIE TERREINWERK 47

6.2. METHODOLOGIE VERWERKING 48

6.3. MOTIVATIE VAN DE SELECTIE VAN MATERIAAL EN STAALNAME 49

07 | BESCHRIJVING VAN HET ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK 51

7.1. INLEIDING 53

7.2. DE OUDSTE WEGEN 56

7.2.1. STRUCTUUR I-17 56

7.2.2. STRUCTUUR I-2 58

7.2.3. WEGEN MOGELIJK OUDER DAN POORTGEBOUW S. I-4 60
7.2.3.1. TEN WESTEN VAN C. I-67 60
7.2.3.1.1. STRUCTUUR I-6 60
7.2.3.2. TEN OOSTEN VAN C. I-67 60
7.2.3.2.1. STRUCTUUR I-94 60
7.2.3.2.2. STRUCTUUR I-164 63
7.2.4. INTERPRETATIE EN DISCUSSIE 65
7.3. POORTGEBOUW S. I-4 65
7.4. GRACHT C. I-181 66
7.5. LAAG C. I-47 68
7.6. GRACHT C. I-73 69
7.7. STRUCTUUR S. I-176 70
7.8. GRACHT C. I-67 71
7.9. VOORPOORT S. I-64 72
7.10. STRUCTUUR S. I-5 73
08 | ASSESSMENT EN BASISANALYSE VAN DE VONDSTEN EN STALEN 75
09 | SYNTHESE EN ANTWOORD OP DE VOOROPGESTELDE ONDERZOEKSVRAGEN 79
9.1. STOF TOT NADENKEN 81
9.2. CONCLUSIE 83
10 | BIBLIOGRAFIE 85
10.1. BOEKEN 87
10.2. ARTIKELS 87
11 | BIJLAGEN 89
11.1. HANDLEIDING BIJ HET RAADPLEGEN VAN DE BIJLAGEN 91
11.2. LIJSTEN 92
11.3. GRONDPLAN 93

CHRONOLOGIE

☐Paleolithicum	☐Oud	1.000.000/500.000 - 250.000 BP
	☐Midden	250.000 - 38.000 BP
	☐Jong	38.000 - 14.000 BP
	☐Finaal	14.000 - 12.000 BP
☐Mesolithicum	☐Vroeg	ca. 9500 - 7700 BC
	☐Midden	7700 - 7000/6500 BC
	☐Laat	ca. 7000 - ca. 5000 BC
	☐Finaal	ca. 5000 - ca. 4000 BC
☐Neolithicum	☐Vroeg	5300 - 4800 BC
	☐Midden	4500 - 3500 BC
	☐Laat	3500 - 3000 BC
	☐Finaal	3000 - 2000 BC
☐Bronstijd	☐Vroege	2100/2000 - 1800/1750 BC
	☐Midden A	1800/1750 - 1500 BC
	☐Midden B	1500 - 1050 BC
	☐Late	1050 - 800 BC
☐IJzertijd	☐Vroege	800 - 475/450 BC
	☐Late	475/450 - 57 BC
☐Romeinse Tijd	☐Vroeg	56 BC - 100 AD
	☐Midden	101 - 300 AD
	☐Laat	301 - 400 AD
☐Middeleeuwen	☐Vroege / Frankisch	401 - 500 AD
	☐Vroege / Merovingisch	501 - 750 AD
	☐Vroege / Karolingisch	751 - 900 AD
	☒Volle	901 - 1200 AD
	☒Late	1201 - 1500 AD
☒Postmiddeleeuwen	☒Nieuwe Tijden	1501 - 1800 AD
	☒Nieuwste Tijden	1801 - heden

KEYWORDS

Onderwerpen		Vondsten	Post-excavation onderzoek
☐Landelijke context	☐Voedselproductie	☐Lithisch materiaal	☐Gebruikssporenanalyse
☒Stedelijke context	☐Keramiekproductie	☒Botmateriaal	☐Materiaalstudie
	☐Metallurgie	☒Keramiek	☒C14-datering
☐Commercieel gebouw	☐Artisanaat	☒Staalname	☐Archeomagnetisch
☐Religieus gebouw		☒Bouwmateriaal	☐Dendrochronologisch
☐Openbaar gebouw	☐Begraving	☒Metaal	☐Optisch gestimuleerde luminescentie
☒Militair gebouw	☐Funeraire structuur	☒Glas	☐Biochemisch analytisch
		☐Hout	☐Fysico-chemisch analytisch
☐Bewoning		☐Kunststof	☐Diatomeeën
☐Woonhuis		☐Textiel	☒Palynologisch
☐Villa		☐Leder	☒Zaden en vruchten
☐Agrarisch gebouw		☒Natuursteen	☐Hout
		☐Technisch aardewerk	☐Anthracologisch
☐Agrarische structuur		☐Touw	☐Gewervelde diersoorten
☐Haard			☐Insecten en mijten
☐Kuil			☐Malacologisch
☒Weg			☐Bodemkundig
☐Waterwinning			☐Fysisch antropologisch
☐Afwateringsgracht			☐Geografisch
☐Perceelsgracht			☐Geomorfologisch
☐Extractie			☐Geologisch
			☐Conservatie
☐Megalithische structuur			☐Restauratie

01 | DANKWOORD

1. DANKWOORD

Vooreerst willen we alle partners bij dit project bedanken voor de vlotte samenwerking. In de eerste plaats zijn dit Stad Geraardsbergen en de Stedelijke Diensten en daarnaast ook de firma Lievens voor de logistieke ondersteuning op het terrein.

Voorts danken we ook Nancy Lemay (agentschap Onroerend Erfgoed) voor de gedachtewisseling op het terrein. Daarnaast zijn we ook Johan François, Marcel Cock, Dirk Van het Spuwerken en de andere leden van de Geraardsbergse Erfgoedraad erkentelijk voor de nuttige informatie en raadgevingen inzake de geschiedenis van Geraardsbergen. Dirk Van de Perre willen we bedanken voor de verschillende gedachtewisselingen aangaande de geschiedenis van de stad.

02 | INLEIDING

2. INLEIDING

2.1. AANLEIDING EN DOELSTELLING VAN HET ONDERZOEK

Naar aanleiding van de heraanleg van de Abdijstraat en het plaatsen van een nieuw gescheiden rioleringstelsel achtte het Agentschap Onroerend Erfgoed een onderzoek noodzakelijk.

Verwacht werd dat de ondergrond op deze plaats nog heel wat informatie over de vroegste geschiedenis van de stad en over de stadsontwikkeling zou bevatten. Het projectgebied bevindt zich immers op de rand van de middeleeuwse kern van Geraardsbergen, tussen de Steenstraat en de Vesten. Op basis van historisch kaart- en beeldmateriaal en geschiedkundige bronnen is geweten dat zich op deze plaats de Brusselpoort (oorspronkelijk de Overpoort) bevond. De Brusselpoort is één van de vier hoofdpoorten in de voormalige stadsomwalling van Geraardsbergen die vanaf minstens de 12de eeuw toegang gaf tot de nederzetting. Latere 18de-eeuwse iconografische bronnen tonen bij de hoofdpoort ook een voorpoort. Mogelijk was de Brusselpoort de enige toegangspoort met een vooruitgeschoven vestingwerk in de stad, wat haar belang benadrukt.

Het voorliggende document omvat een verslag van het archeologisch onderzoek dat door **SOLVA** gefaseerd werd uitgevoerd tussen december 2014 en juni 2015.

2.2. OPBOUW VAN HET VERSLAG

Hoofdstuk 3 plaatst de opgraving respectievelijk in een geografisch/bodemkundige en een landschappelijke context. In hoofdstuk 4 komt eerst een status quaestionis van het historisch onderzoek van de stad aan bod, waarna kort de bespreking volgt van de vorige archeologische onderzoeken. Hoofdstuk 5 bespreekt de onderzoeksopdracht en hoofdstuk 6 beschrijft de methodologie en motiveert de selectie van materiaal en staalnames. In hoofdstuk 7 komt de bespreking van de resultaten van het archeologisch onderzoek aan bod, waarna in hoofdstuk 8 een assessment van de vondsten en in hoofdstuk 9 een synthese van de bevindingen wordt geformuleerd. In de daaropvolgende hoofdstukken 10 en 11 volgt respectievelijk een bibliografie en een reeks bijlagen.

03 | BESCHRIJVING VAN DE VINDPLAATS

3. BESCHRIJVING VAN DE VINDPLAATS

3.1. VINDPLAATSGEGEVENS

ADMINISTRATIEVE GEGEVENS	
Opdrachtgever:	Stadsbestuur Geraardsbergen Weverijstraat 20 9500 Geraardsbergen
Uitvoerder:	SOLVA Intergemeentelijke samenwerking voor streekontwikkeling in Zuid-Oost-Vlaanderen Maatschappelijke zetel: Zuid III, Industrielaan 25B, 9320 Erembodegem Exploitatieadres: Gentsesteenweg 1B 9520 Vlierzele
Vergunninghouder:	Cateline Clement
Beheer en plaats opgravingsarchief:	SOLVA, dienst Archeologie Industrielaan 25B 9320 Erembodegem
Beheer en plaats vondsten en stalen:	SOLVA, dienst Archeologie Industrielaan 25B 9320 Erembodegem
Projectcode:	13-GER-AS (2014/517)
Vindplaatsnaam:	Abdijstraat
Locatie:	Geraardsbergen
Lambertcoördinaat 1:	X 115959,913; Y 162736,303
Lambertcoördinaat 2:	X 115960,287; Y 162732,658
Lambertcoördinaat 3:	X 116008,504; Y 162730,881
Lambertcoördinaat 4:	X 116008,501; Y 162736,975
Kadaster:	Afdeling 1, Sectie B, openbaar domein
Termijn:	9-12-2014 t.e.m. 30-06-2015

ONDERZOEKSOPDRACHT	
Verwijzing naar de bijzondere voorwaarden:	Bijzondere voorwaarden bij de vergunning voor een archeologische opgraving: Geraardsbergen, Abdijstraat, Brusselpoort en stadsgracht
Omschrijving archeologische verwachtingen:	Zie 4.2
Wetenschappelijke vraagstelling:	Zie 5.1
Oorzaak voor de ingreep in de bodem:	Heraanleg Abdijstraat met gescheiden rioleringstelsel
Eventuele randvoorwaarden:	Zie 5.2

RAADPLEGING VAN SPECIALISTEN	
Omschrijving van de inbreng als hun advies werd ingewonnen bij substantiële staalname:	/
Omschrijving van de inbreng als zij betrokken worden bij de conservatie:	/
Omschrijving van de algemene wetenschappelijke advisering door externe personen:	/

3.2. TOPOGRAFISCHE, LANDSCHAPPELIJKE, BODEMKUNDIGE SITUERING

Geraardsbergen is gelegen in het zuiden van Oost-Vlaanderen op de grens van de zandleem- en leemstreek (Fig. 1). De stad ligt langs de Dender (Fig. 2). De site ligt in een landschap met uitgesproken reliëfverschillen (Fig. 3), op de helling van een 110m hoge heuvel die het landschap ten oosten van de Dender domineert. Het onderzochte terrein helt sterk af in westelijke richting.

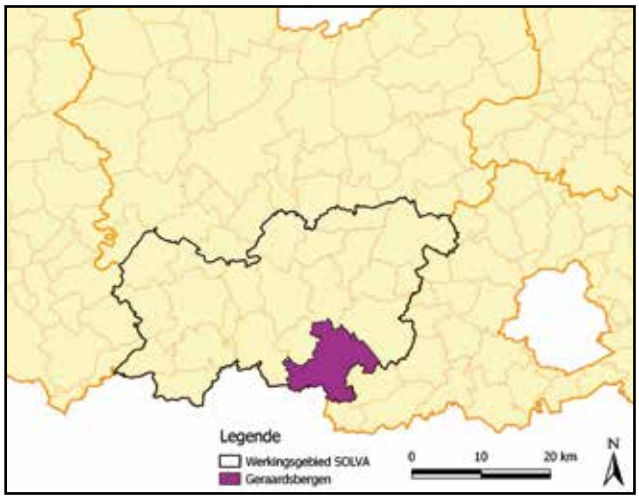

Fig. 1: Situering Geraardsbergen.

De Dendervallei waarlangs het projectgebied is gesitueerd, is gelegen in de ecoregio van de zuidwestelijke heuvelzone meer bepaald het zogenaamde Zuid-Vlaams lemig heuveldistrict. Het district bestaat uit een geaccidenteerd Tertiair heuvellandschap waarop voornamelijk lemige eolische gronden werden afgezet.

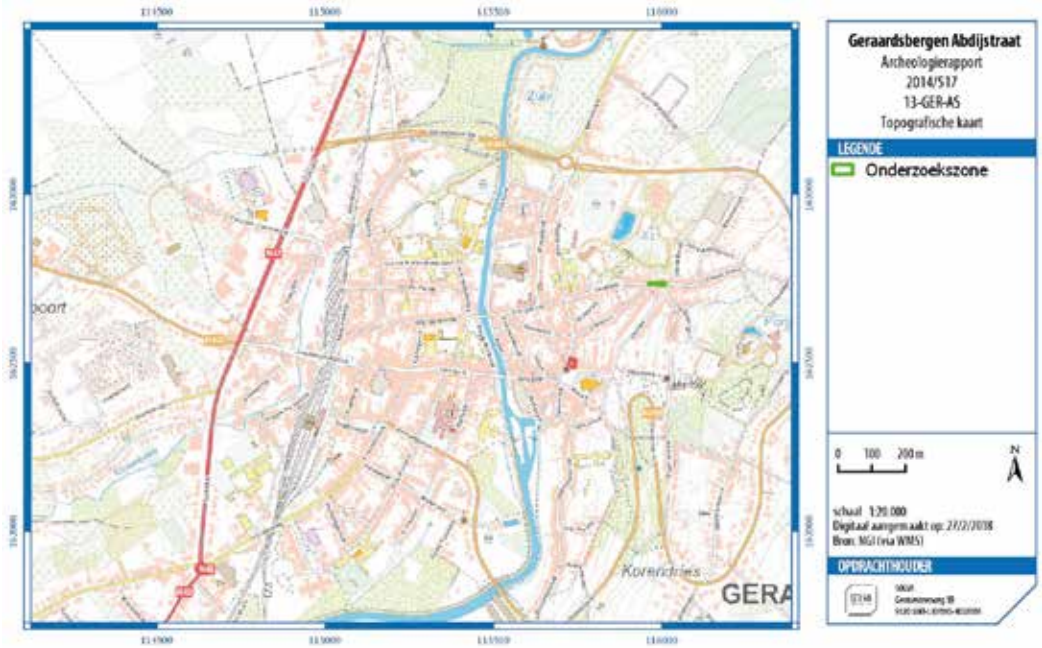

Fig. 2: Topografische kaart van Geraardsbergen met aanduiding van de onderzoekszone.

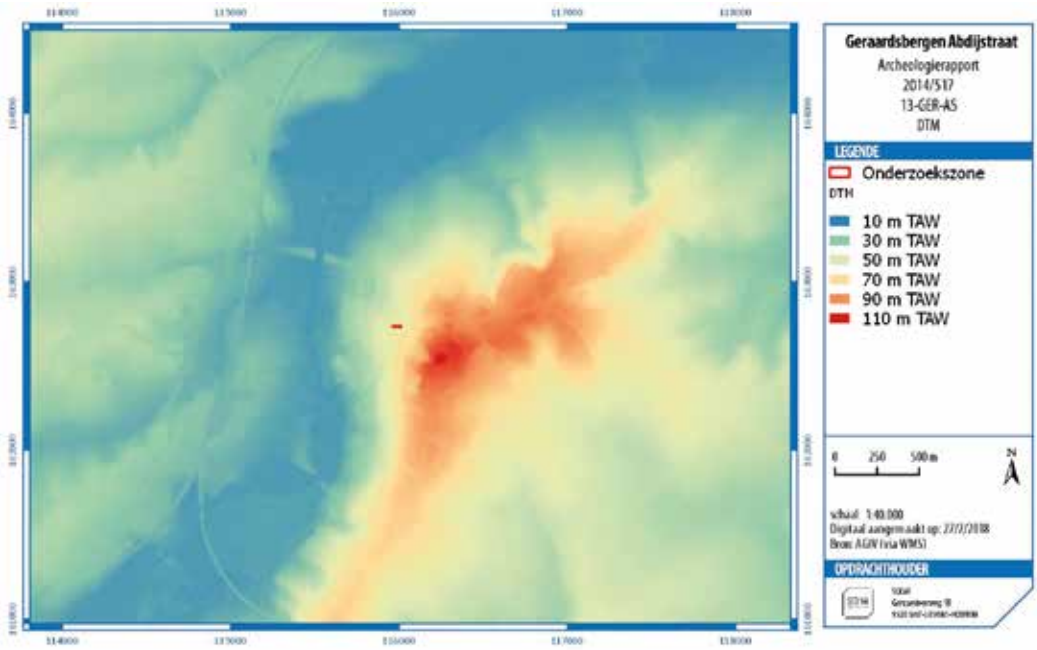

Fig. 3: Digitaal terreinmodel van de regio rond Geraardsbergen.

3.2.1. Tertiair

Tijdens het Tertiair (Fig. 4) werden mariene zand- en kleilagen afgezet, achtereenvolgens de Formatie van Kortrijk, Formatie van Tielt, Formatie van Gent, Formatie van Lede, Formatie van Maldegem en Formatie van Diest. Na daling van de zeespiegel werden deze sedimenten in het Pleistoceen (Quartair) door erosie aangetast, en dan voornamelijk de zandige formaties. De kleiige lagen boden meer weerstand aan de erosie en vormden de heuveltoppen van het tertiair reliëf. Hierdoor vormt de Formatie van gent nu het hoofdsubstraat, en zijn de Formatie van Lede en Maldegem nog slechts op de heuvelruggen te vinden. Van de Formatie van Diest zijn nog slechts enkele relicten over op de hoogste toppen (Vlaamse Ardennen en heuvels ten zuiden van Geraardsbergen).

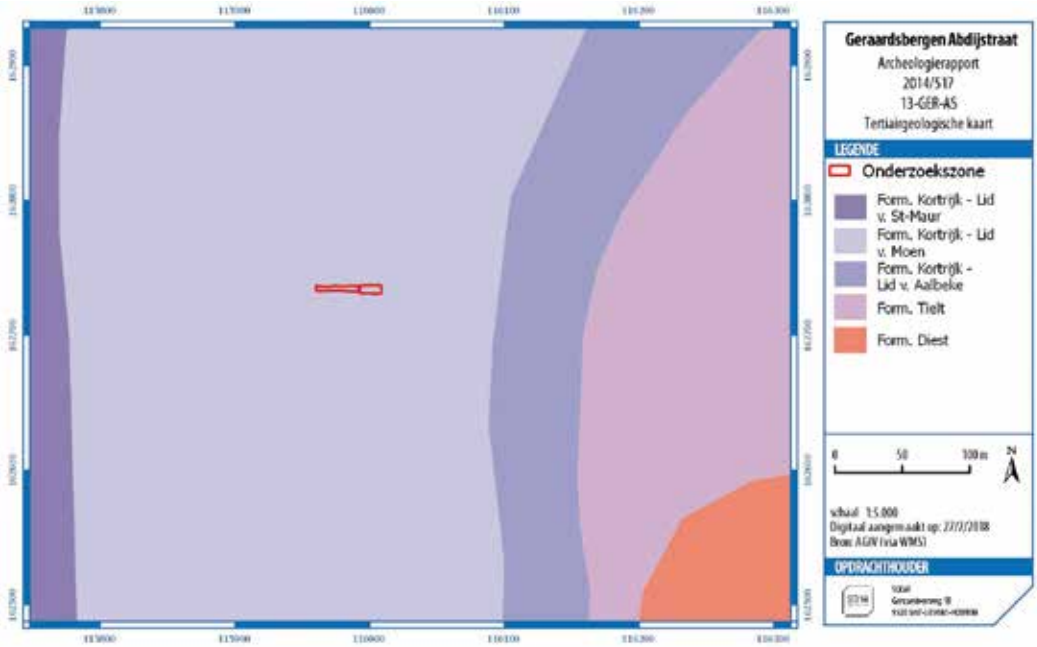

Fig. 4: Tertiairgeologische kaart van de onderzoekszone.

3.2.2. Quartair

Tijdens de laatste ijstijd werd dit landschap bedekt met niveo-eolische leem (0 tot 15m). Onder invloed van de overheersende westenwinden tijdens het Weichselglaciaal werden de naar het westen gerichte hellingen slechts met een dunne laag löss bedekt. Op plaatsen die tegen de dominerende winden beschermd waren (de oostelijk gerichte hellingen en de kleinere plateaus) is de lössmantel zeer dik. De Tertiaire lagen komen slechts op een zeer beperkt aantal plaatsen aan het oppervlak.

Gedurende het Holoceen had eerst een riviererosie van het Pleistocene leemdek plaats. De beekvalleien werden verder uitgediept en er ontstonden ook secundaire depressies. De valleien van de Dender, de Zuunbeek en de Bellebeek bijvoorbeeld werden uitgeschuurd tot op de leperiaanse kleilagen. Later werden de valleien gedeeltelijk opgevuld met lemig alluvium en venig materiaal. Ten gevolge van ontbossing in recente tijden trad hellingserosie op; het meeste afgespoelde materiaal werd als colluvium afgezet aan de voet van de hellingen.

In de Dendervallei dagzoomt plaatselijk Kwartsiet van het Cambrium (Paleozoïcum), dit is de enige plaats in Vlaanderen waar de Primaire sokkel dagzoomt (Fig. 5).

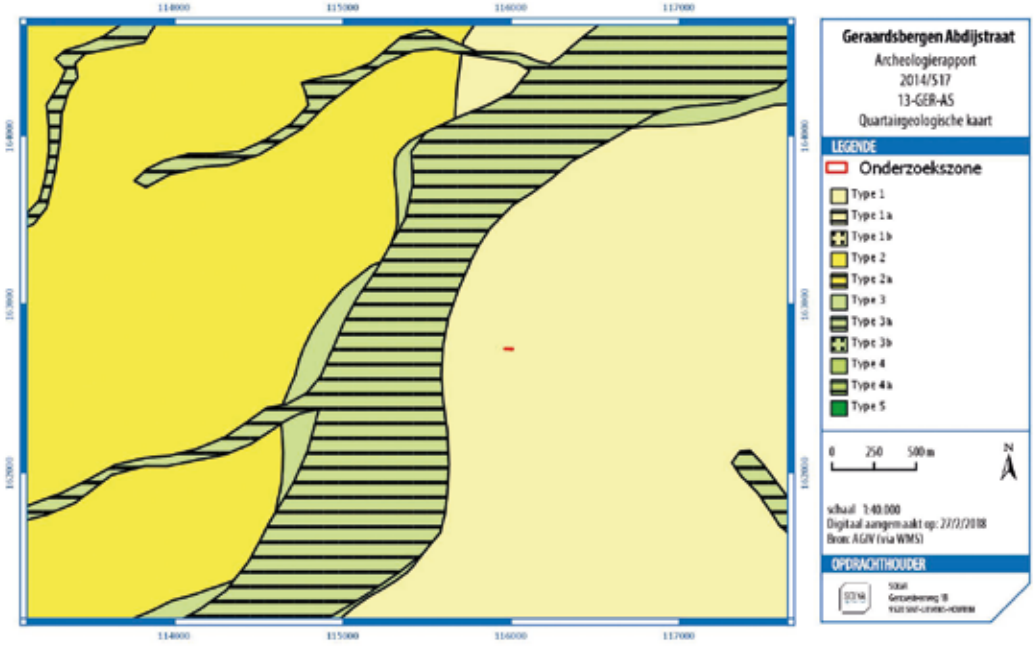

Fig. 5: Quartairgeologische kaart van de onderzoekszone.

3.2.3. Geomorfologie

De sterke erosie op het einde van het Tertiair en tijdens het Pleistoceen veroorzaakte het huidig golvend tot sterk golvend reliëf. Dit levert een opeenvolging op van open kouters op de leemruggen en, in de beekdalen, depressies met een gesloten begroeiing. In het zuiden wordt het landschap bepaald door de zogenaamde Zuid-Vlaamse Heuvelrij. De valleien zijn daar zeer sterk ingesneden, soms bijna kloofdalen, en de ruggen zijn zacht hellend.

Er is een opeenvolging te zien van langgerekte leemruggen met relatief vlakke delen en zachte hellingen, gescheiden door talrijke beekvalleien en depressies, die dikwijls begrensd zijn door een steile rand. Typisch is het voorkomen van asymmetrische dalen, door de ongelijkmatige afzetting van de loesspakketten tijdens de laatste ijstijd.

3.2.4. Bodem

De bodemseries worden gerangschikt in twee groepen. Enerzijds de plateau- en hellinggronden met hoofdzakelijk (niet tot sterk gleyige) diepe leemgronden (meer dan 80cm

dik) met een al dan niet (sterk) gevlekte textuur B-horizont. Verspreid, maar vooral langs de valleiranden komen ondiepe leemgronden met textuur B-horizont voor, met een zand- of kleisubstraat beginnend op geringe diepte, evenals beperkte oppervlakten zandleem- en kleigronden met een niet bepaalde profielontwikkeling. Plaatselijk, op enkele hoge toppen en steile hellingen, dagzoomt het Tertiair kleiig of zandig materiaal. Anderzijds zijn er de vallei- en depressiegronden, met dominantie van jonge leem- of zandleembodems zonder profielontwikkeling. Het noordelijk gebied wordt plaatselijk gedomineerd door zandleemgronden, evenals het gebied rondom de alluviale vlakte van de Dender en de Bellebeek.

De beekalluvia staan onder invloed van een permanente grondwatertafel, die aan een regelmatige seizoenschommeling onderhevig is. Op de plateau- en hellingronden ligt de watertafel zeer diep, behalve waar stuwwater en bronniveaus voorkomen. Deze bronniveaus treden overal op waar watervoerende lagen van het Tertiair substraat dagzomen.

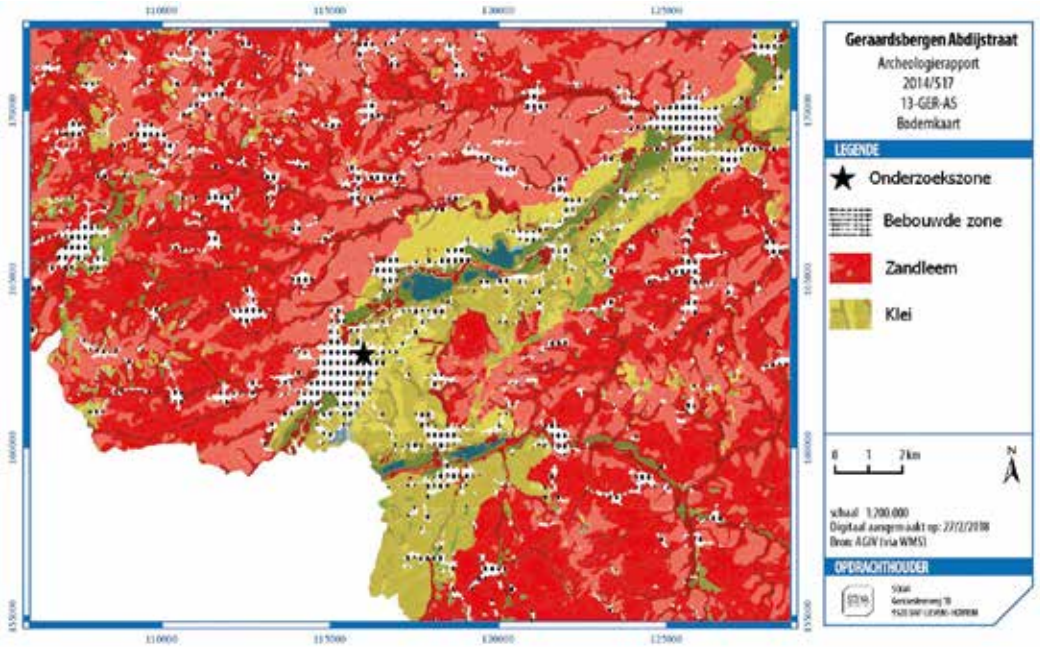

Fig. 6: Bodemkaart met aanduiding van de onderzoekszone.

04 | ARCHEOLOGISCHE EN HISTORISCHE SITUERING

10
2
15
3
5

4. ARCHEOLOGISCHE EN HISTORISCHE SITUERING

4.1 HISTORISCHE SITUERING

4.1.1. Inleiding

Over de vroegste geschiedenis en de stadsontwikkeling van Geraardsbergen verschenen in recente jaren verscheidene artikels van diverse auteurs[1], elk met eigen accenten, interpretaties en invalshoeken. Dit onderdeel heeft geenszins de bedoeling een exhaustieve beschrijving van de geschiedschrijving over de vroegste geschiedenis van de stad na te streven. We sommen hieronder evenwel de voornaamste krachtlijnen op die in deze artikels aan bod kwamen, om de resultaten van het archeologisch onderzoek tegen deze achtergrond te kunnen plaatsen en stof tot nadenken aan te reiken. Voor meer gedetailleerde info verwijzen we naar de desbetreffende artikels en bijhorende bibliografie aldaar.

4.1.2. Verschillende visies op de stadsontwikkeling van Geraardsbergen

Het ontstaan van Geraardsbergen als stad situeert zich volgens de traditie[2] tussen 1067 en 1070. Op dat ogenblik zou Boudewijn VI, graaf van Vlaanderen en Henegouwen, een stuk land van Gerald/Gerold in de parochie Hunnegem gekocht hebben om er een stad te stichten.[3] De graaf schenkt een deel van het allodium aan de heer van Boelare, waarop deze gebruiksrechten schenkt op weiden en bossen aan de inwoners van Geraardsbergen.[4] De stad krijgt de naam Geraldsbergen/Geroldsbergen en om ze aantrekkelijk te maken om er te komen wonen en werken verleent de graaf ook een verregaande rechtszekerheid op burgerlijk vlak.[5]

Hunnegem zou een oud domeincentrum geweest zijn. De ligging van de kerk, bij de Oude Dender, toont immers een vroege oorsprong aan. Als de grenzen van de latere parochie dezelfde zijn, zou het domein ca. 400 ha groot zijn geweest. Zeker is dat Hunnegem rond 1100 al een structuur in ontbinding was. Het hof en de heren zijn verdwenen en de kerk verliest het statuut van hoofdkerk.[6] Mogelijk is hun rol overgenomen door de heren van Boelare die al rond 972 in de bronnen vermeld worden en hebben deze de domeinstructuur vervangen door het Land en de Baronie van Boelare. Alleszins lijkt er geen continuïteit tussen het domein Hunnegem en de stad Geraardsbergen te zijn. Er is geen enkele overeenkomst in de naamgeving. De naam van de stad is bovendien ouder dan het stichtingsverhaal en komt voor het eerst voor in de bronnen rond de jaren 1034-1058. De toekenning van stadsrechten in 1068 zal dus eerder een impuls gegeven hebben aan een reeds bestaande nederzetting.[7]

1 We beperken ons voor het overzicht tot het werk van Marcel Cock en Geert Van Bockstaele (Cock en Van Bockstaele, 2008, pp. 67-95) dat verscheen in 'Het Land van Aalst' over de stadsplattegronden van Jacob van Deventer. Hierop verder bouwend publiceerde Dirk Van de Perre een artikel over de stedenbouwkundige ontwikkeling van Aalst, Ninove en Geraardsbergen in 'Het Land van Aalst' (Van de Perre, 2011, pp. 39-78). Daarnaast bracht Gerardimontium in 2009 het boek 'De muur rond Geraardsbergen' uit (De Ro et al., 2009). Tot slot publiceerden Marcel Cock (Cock, 2015, pp. 93-132) en Dirk Van de Perre (Van de Perre, 2015, pp. 245-282) in 2015 in 'Het Land van Aalst' beide nog een belangrijke bijdrage over dit onderwerp.

2 Een belangrijke kanttekening bij dit stichtingsverhaal, die alle auteurs ook aanhalen, is dat er hiervan geen eigentijdse bronnen meer bewaard zijn en dat een geografische, historische, archeologische en linguïstische aanpak nagenoeg volledig ontbreekt. De verschillende auteurs hebben getracht om hier verandering in te brengen.

3 Cock et al., 2008, p. 73.

4 De Ro et al., 2009, p. 31.

5 Cock et al., 2008, p. 73.

6 Van de Perre, 2011, p. 50.

7 Van de Perre, 2011, pp. 51-52 & Cock et al., 2008, pp. 74-75.

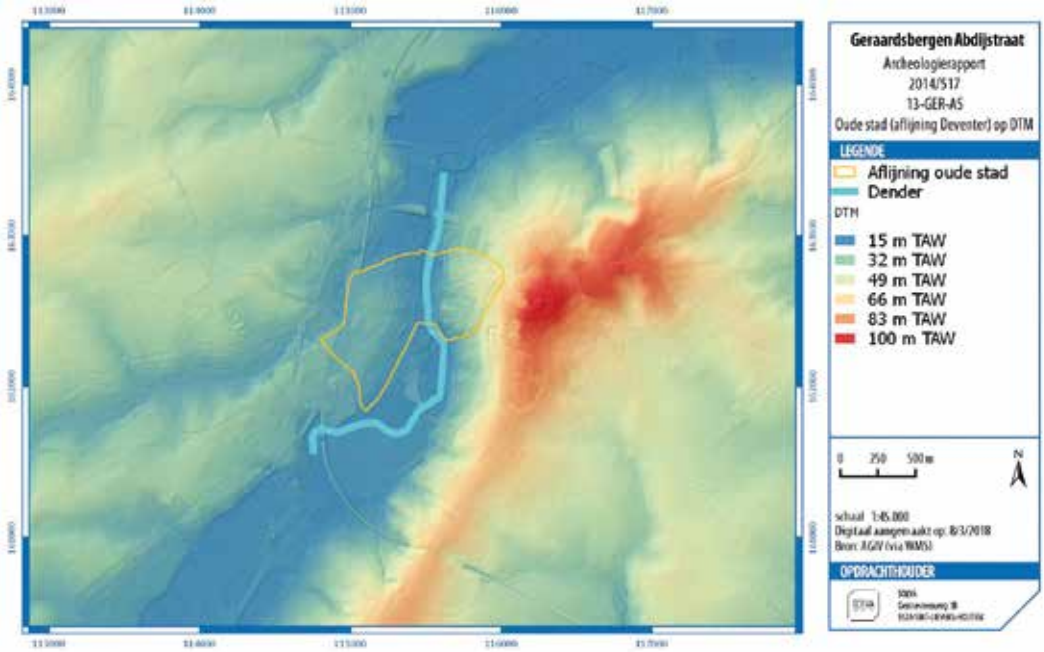

Fig. 7: De laatmiddeleeuwse stad geprojecteerd op het digitaal terreinmodel.

De rol van de geografie (Fig. 7) wordt door alle auteurs onderstreept. Zo geeft de bevaarbare Dender Geraardsbergen aansluiting met het noorden. Parallel ermee ligt een weg die voor een verbinding met Aalst en Gent zorgt. Op deze locatie is de vallei van de Dender ook vrij smal wat er voor zorgt dat ze gemakkelijk over te steken is. Een weg verbindt daarnaast Geraardsbergen met Oudenaarde in het westen en Brussel in het oosten. Bovendien biedt de steile rechteroever een niet overstroombare en goed verdedigbare positie met een goed uitzicht over de vallei.[8]

De oudste kern van Geraardsbergen is volgens Marcel Cock, Geert Van Bockstaele en Dirk Van de Perre (Fig. 8 & 9) dan ook terug te vinden op de steile rechteroever van de Dender onder de top van de Oudenberg. Het omvat het volledige, bijna cirkelvormige, stadsdeel dat op de kaart van Jacob van Deventer omwald is. Twee verkeersassen, die loodrecht op elkaar staan verdelen de cirkel in vier kwadranten. In het tweede en derde kwadrant is er verder sprake van een spontaan stratenplan dat uitwaaiert vanaf het marktplein, de zone waar zij de oudste kern van de stad situeren.[9] Dirk Van de Perre beschouwt terecht de aanwezigheid van een markt als de motor voor de ontwikkeling van een nederzetting tot een stad. De kruising van de Dender met een landweg van regionaal of interregionaal belang (Grotestraat, Brugstraat, Vredestraat, Boelarestraat) zal volgens de auteur zeker een gunstig effect gehad hebben.[10] De Markt zelf is een pleinvormige verbreding van deze weg, waar men vrij snel het schepenhuis en de Sint-Bartholomeuskerk (vóór 1096) opricht. Dirk Van de Perre stelt dan ook dat de zone van de Markt het economische, politieke en kerkelijke centrum van deze stad is.[11]

Marcel Cock gaat in zijn artikel over de Sint-Bartholomeusrelieken dieper in op de oorsprong en het statuut van de verschillende kerken in het hedendaagse Geraardsbergen. Hij vermeldt dat de kerken van Geraardsbergen en Boelare in 1096 nog afhangen van die van Hunnegem en dus eraan ondergeschikt zijn. De huidige locatie van deze kerken gaat volgens hem met zekerheid ook terug tot de locatie ervan in 1096.[12] Niets wijst er bovendien op dat de kerk

8 Cock et al., 2008, p. 74 en De Ro J. et al. 2009, p. 56.
9 Cock et al., 2008, p. 75.
10 Van de Perre, 2011, p. 63.
11 Van de Perre, 2011, p. 52.
12 Cock, 2015, p. 115.

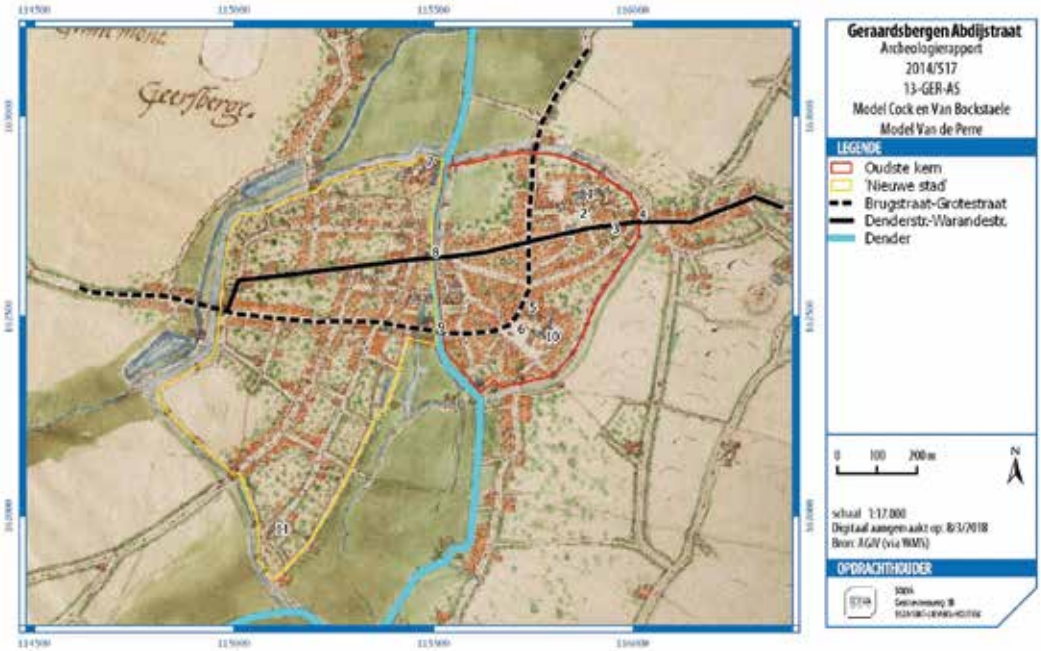

Fig. 8: Het model van de stadsontwikkeling volgens Marcel Cock & Geert Van Bockstaele en Dirk Van de Perre geprojecteerd op de kaart van Jacob van Deventer. 1: Sint-Lucaskerk en Sint-Adriaansabdij; 2: Plein voor de abdij; 3: Woning familie Damman; 4: Brusselpoort; 5: Schepenhuis; 6: Markt; 7: Burcht; 8: Nieuwe brug; 9: Oude brug; 10: Sint-Bartholomeuskerk; 11: kerk Hunnegem.

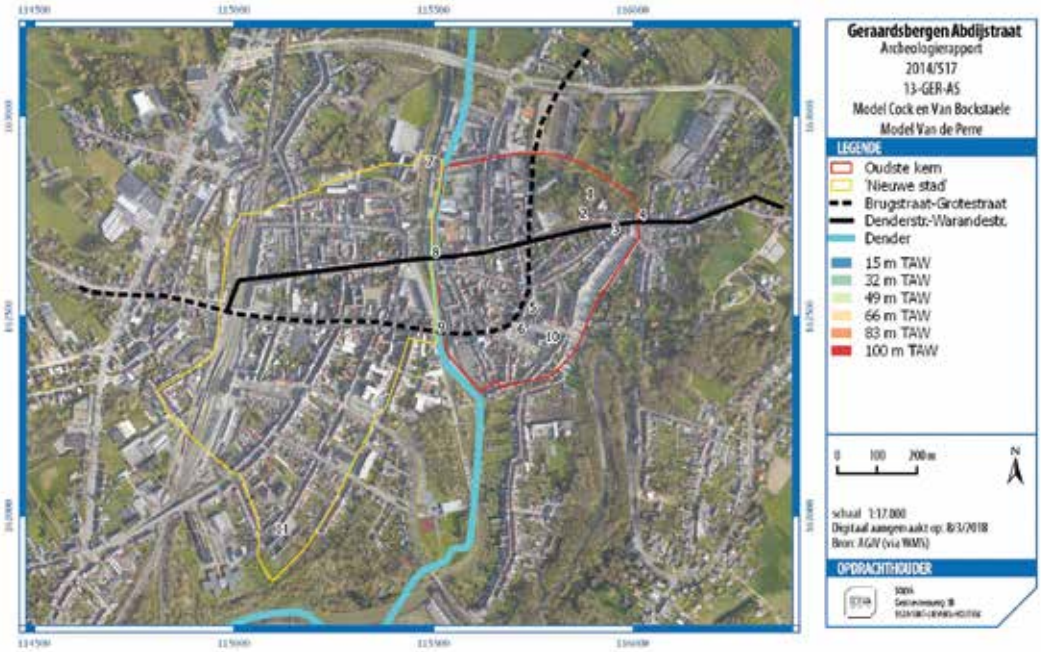

Fig. 9: Het model van de stadsontwikkeling volgens Marcel Cock & Geert Van Bockstaele en Dirk Van de Perre geprojecteerd op een recente luchtfoto. 1: Sint-Lucaskerk en Sint-Adriaansabdij; 2: Plein voor de abdij; 3: Woning familie Damman; 4: Brusselpoort; 5: Schepenhuis; 6: Markt; 7: Burcht; 8: Nieuwe brug; 9: Oude brug; 10: Sint-Bartholomeuskerk; 11: kerk Hunnegem.

van Geraardsbergen in de eerste helft van de 11de eeuw (oudste vermelding van de naam Geraardsbergen) nog niet bestaan zou hebben.[13] Op dat moment liggen de verschillende kerken bovendien nog in het toenmalige Duitse rijk.[14] Uit een pauselijke brief uit 1182 blijkt

13 Cock, 2015, p. 116-119.
14 Cock, 2015, p. 119.

bovendien dat, ongeveer een eeuw na de toekenning van de stadsrechten aan de inwoners van Geraardsbergen in 1067-1070, de kerk van Geraardsbergen eigen parochierechten heeft verworven en niet langer ondergeschikt is aan de kerk van Hunnegem. De kerk wordt in deze brief ook voor het eerst als Sint-Bartholomeuskerk vermeld. Over de wijding van deze kerk ontbreken archivalische bronnen.[15] Toch is het volgens Cock mogelijk dat dit al gebeurde in de eerste helft van de 11de eeuw en dit gezien de Bartholomeusinteresse vanuit de rijkskerk van de Ottoonse keizers en hun opvolgers. Hij beargumenteert in zijn artikel dat dit meer waarschijnlijk is dan een verbinding met het toekennen van de stadsrechten. In het graafschap Vlaanderen wordt de Bartholomeusverering immers niet gestuurd door de Vlaamse graven, maar eerder door lokale initiatieven.[16] Dirk Van de Perre merkt vervolgens in zijn artikel over de relatie tussen de parochiekerken Sint-Bartholomeus en Sint-Lucas dan ook op dat het afdoende bewezen is dat er al een afhankelijke parochiekerk bestond op het ogenblik dat de abdij werd gesticht en dat deze te identificeren is met de kerk op de Markt. Wat er het eerste was, de Markt of de kerk, laat hij in het midden. Alleszins concentreren alle belangrijke gebouwen zich op deze locatie, immers ook het schepenhuis bevindt zich hier. Dirk Van de Perre suggereert dat deze concentratie het gevolg is van de snelle ontwikkeling van een nieuwe stad op een plaats waar voorheen nog geen oudere bepalende structuren aanwezig waren.[17] Hij beargumenteert ook dat de Sint-Lucaskerk nooit de moederkerk van de Sint-Bartholomeuskerk is geweest en dat er dus ook geen parochierechten van de abdij op de stad zijn verbonden. Pas na 1515-1518 verkrijgt de abdij alle parochiale ambten en wordt ze het parochiale centrum van de stad. Hiertegen kwam veel protest en het is vanuit deze optiek dat de abdij het idee begon te verspreiden dat vóór 1518 de Sint-Lucaskerk de belangrijkste kerk was en dat het bestaan van een middeleeuwse parochiekerk van Sint-Bartholomeus werd ontkend.[18]

De stadsontwikkeling komt volgens Marcel Cock & Geert Van Bockstaele echt op gang met de overbrenging van de benedictijnse abdij vanuit Dikkelvenne naar het, tot dan onbewoonde, eerste kwadrant binnen de stadsmuren. Op hetzelfde moment situeren deze auteurs de aanleg van een nieuwe straat (Abdijstraat, Denderstraat) haaks op de bestaande noord-zuidas (Boelarestraat, Vredestraat, Brugstraat). Ze beschouwen deze rechtlijnige straat als ‘moderner’ dan het stratenplan rond de Markt. Een bijkomend argument in hun visie voor deze relatieve datering zijn de toponiemen ‘oude brug’ en ‘nieuwe brug’, die respectievelijk voor de brug ter hoogte van de Brugstraat en voor de brug ter hoogte van de Denderstraat gebruikt worden.[19]

Op het ogenblik dat de benedictijnenabdij van Dikkelvenne naar Geraardsbergen wordt overgebracht, kan de stad volgens Dirk Van de Perre nog niet omwald geweest zijn. De nabijheid van een bewoningskern (rond de Markt) net naast de abdij is bovendien uitzonderlijk gezien het ideaal van afzondering dat de monniken aanhangen.[20] Alleszins worden de terreinen van de abdij later mee opgenomen binnen de eerste omwalling.[21]

Een andere kijk op de vroegste geschiedenis, vanuit een andere benadering en met een ander chronologisch kader, vinden we in het boek ‘De muur rond Geraardsbergen’ (Fig. 10 & 11) waar niet één, maar twee ontwikkelingsfasen worden onderscheiden in de oudste stadsontwikkeling op de rechteroever van de Dender, op basis van morfologische kenmerken in het stratenpatroon (cartografische analyse Dirck Surdiacourt). Terecht wordt vermeld

15 Cock, 2015, p. 120.
16 Cock, 2015, p. 121.
17 Van de Perre, 2015, p. 273.
18 Van de Perre, 2015, p. 274.
19 Cock et al., 2008, pp. 76-78.
20 Van de Perre, 2011, p. 73.
21 Van de Perre, 2011, p. 75.

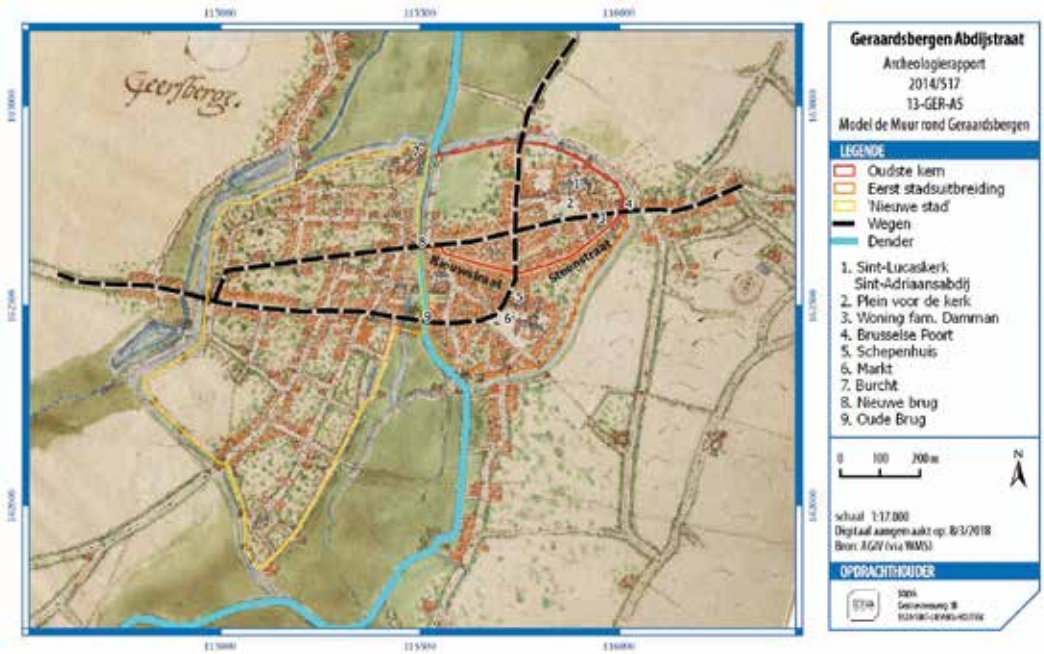

Fig. 10: Het model van de stadsontwikkeling volgens het boek 'De Muur rond Geraardsbergen' op de kaart van Jacob van Deventer. 1: Sint-Lucaskerk en Sint-Adriaansabdij; 2: Plein voor de abdij; 3: Woning familie Damman; 4: Brusselpoort; 5: Schepenhuis; 6: Markt; 7: Burcht; 8: Nieuwe brug; 9: Oude brug.

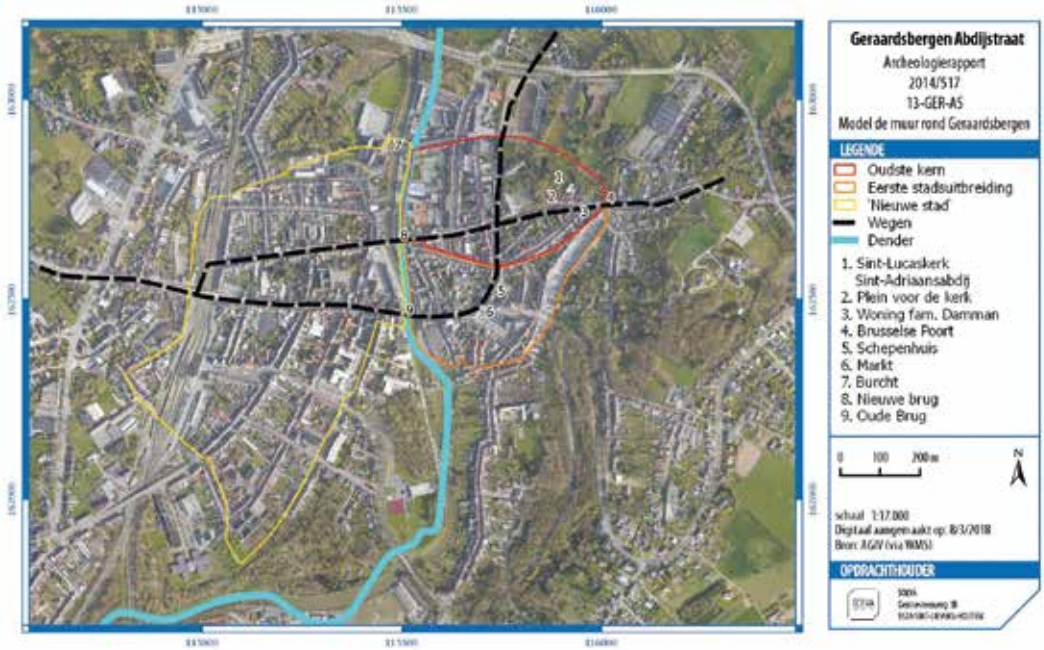

Fig. 11: Het model van de stadsontwikkeling volgens het boek 'De Muur rond Geraardsbergen' geprojecteerd op een recente luchtfoto. 1: Sint-Lucaskerk en Sint-Adriaansabdij; 2: Plein voor de abdij; 3: Woning familie Damman; 4: Brusselpoort; 5: Schepenhuis; 6: Markt; 7: Burcht; 8: Nieuwe brug; 9: Oude brug.

dat een aantal uitgangspunten gebaseerd zijn op stellingen die nog te verifiëren zijn met systematisch archeologisch onderzoek.

Over de afbakening van de oudste fase verschilt Dirck Surdiacourt in 'De muur' van mening met Marcel Cock & Geert Van Bockstaele en Dirk Van de Perre. Hij sluit het gebied rond de Markt in een eerste fase uit en duidt voor de oudste fase van de stad, de zogenaamde prestedelijke nederzetting, een mijtervormig gebied ten noorden daarvan aan. Dit gebied

sluit aan op de Dender en wordt doorsneden door twee loodrecht op elkaar staande wegen. Enerzijds de Vredestraat-Boelarestraat en anderzijds de Dender- en Abdijstraat. Vier poorten geven toegang tot deze stad in de 12de eeuw.[22] Hij beschouwt het plein voor de Sint-Lucaskerk als het centrale punt. Hij vermeldt ook dat de benaming Denderstraat, verwijzend naar een landschappelijk element, ouder is dan de Brugstraat, die door menselijk toedoen tot stand is gekomen. Als argument geeft hij ook mee dat een grotere omwalde nederzetting moeilijker te verdedigen is. In dit geval zou de omtrek van de muur ca. 1250 meter bedragen hebben.[23]

In een tweede fase, wellicht pas op het einde van de 12de eeuw, vindt er volgens dit model een uitbreiding plaats naar het zuiden. Hierbij vormt de Markt een nieuwe economische en sociale kern ten voordele van het plein voor de abdij. Het zuidelijke deel van de omwalling wordt geslecht en de Steenstraat en de Nieuwstraat worden aangelegd. Deze uitbreiding bestaat zeker al voor 1269. Op dat ogenblik wordt de Putsemein, een stadspoort in de bronnen, vermeld.[24]

In de 13de eeuw breidt de stad gevoelig uit naar de linkeroever en neemt hier de alluviale vlakte in. Het nieuwe areaal benadert een ovale vorm en omvat nu ook Hunnegem. Hierbinnen gebeurt de stadsuitbreiding in een dambordpatroon met elkaar loodrecht kruisende straten. Zoals ook merkbaar in de laatmiddeleeuwse stadsuitbreiding van Aalst zullen grote delen ook hier lange tijd onbebouwd blijven.[25] Bij de uitbreiding van de stad op de linkeroever zal er een tweede parochie worden opgericht met een eigen kerk en een brug ernaar toe. Het aantal inwoners zou in 1338, 4500 geweest zijn. Het grootste aantal van de Dendersteden.[26]

4.1.3. De Brusselpoort

De Brusselpoort was het hoogst gelegen poortgebouw van de stad. Ze situeerde zich in de Abdijstraat (voormalige Kloosterstraat) ter hoogte van de Steenstraat. In de bronnen draagt de poort aanvankelijk de naam Overpoort. De oudste vermelding, in het Latijn, dateert van kort na 1243. Pas na 1600 is er ook sprake van de Brusselpoort.[27] In de jaarlijkse financiële verslagen van de stad is veel info te vinden over de werken aan de omwalling en de Brusselpoort in het bijzonder. Helaas is een exhaustief onderzoek nog niet beschikbaar waardoor het vooral enkele geïsoleerde feiten zijn die vermeld kunnen worden.[28] Hieruit blijkt onder meer dat op het einde van de 14de eeuw de poort sterk vervallen zou zijn geweest. Er worden initiatieven genomen voor herstellingswerken, maar deze worden niet altijd uitgevoerd.[29] Ook in de 15de en de 16de eeuw volgen herstellingswerken, onder meer aan de dakbedekking (1430-1431 & 1523).[30] Een bron uit 1658 geeft wat meer info over werken aan de Brusselpoort. Het betreft de aanbesteding voor het bouwen van een boog in arduin en enkele andere werken aan de muren van en rond de Brusselpoort.[31] In de jaren ’90 van de 16de eeuw gebeuren meerdere herstellingen aan de wegen en de palissaden ter hoogte van de Brusselpoort.[32] In de bronnen van het begin van de 17de eeuw is er dan weer sprake van de ‘voorpoorte vande overpoorte’.[33] Al bij al keren de onderhoudswerken steeds terug doorheen de geschiedenis, maar behelzen ze, met uitzondering van de bouw van de voorpoort, vaak niet meer dan

22 De Ro et al., 2009, p. 56.
23 De Ro et al., 2009, p. 58.
24 De Ro et al., 2009, p. 58.
25 Cock et al., 2008, p. 78.
26 Van de Perre, 2011, pp. 68-69.
27 De Ro et al., 2009, p. 16.
28 De Ro et al., 2009, p. 69.
29 De Ro et al., 2009, p. 71.
30 De Ro et al., 2009, p. 73 & 79.
31 De Ro et al., 2009, p. 93-94.
32 De Ro et al., 2009, p. 81.
33 De Ro et al., 2009, p. 83.

Fig. 12: Gegeorefereerde uitsnede uit de kaart van Jacob van Deventer (ca. 1560) met aanduiding van de onderzoekszone.

oplapwerk.[34] Uiteindelijk tonen enkele bronnen uit 1809 aan dat er een beslissing is genomen om de bouwvallige Brusselpoort af te breken.[35]

4.2. CARTOGRAFISCHE OMKADERING

Voor wat betreft de Brusselpoort zijn er verschillende cartografische bronnen voorhanden. De eerste en oudste is het stadsplan van Jacob van Deventer van omstreeks 1560 (Fig. 12). Opvallend is dat er van een voorpoort geen sprake lijkt te zijn. De poort zelf staat op de hoek van de Abdijstraat en de Steenstraat. Vanaf de Overpoort richting de Putsemeinpoort is de verdedigingsgracht groen ingekleurd, wat aangeeft dat dit gedeelte een doorgaans droge gracht voorstelt, dit in tegenstelling tot het blauw ingekleurde gedeelte dat eerder als “natte” gracht kan aanzien worden. Er kan verondersteld worden dat de droge grachten minder breed, maar dieper moesten zijn dan de natte grachten, die breder en ondieper zouden geweest zijn.[36]

Fig. 13: Uitsnede uit een gezicht op Geraardsbergen van Joos de Momper de jonge (ca. 1590?).

Het schilderij van Joos de Momper de jonge (ca.1590: datum onzeker) (Fig. 13) geeft een beeld van de hoofdpoort aan de buitenzijde: een rechthoekig gebouw met een hoge rondboogvormige doorgang en trapgevels aan de zijkanten. Het dak is rood weergegeven wat doet vermoeden dat er dakpannen zijn

34 De Ro et al., 2009, p. 87.
35 De Ro et al., 2009, p. 160.
36 De Ro J. et al., 2009, p. 102.

Fig. 14: Uitsnede uit een gezicht op Geraardsbergen van Sanderus (1641). (Bron: Het geheugen van Nederland)

gebruikt.[37] Via een houten valbrug over de gracht heeft men toegang tot de stad.[38] Ook hier is geen voorpoort aanwezig.

Het stadspanorama van Sanderus (1641) (Fig. 14) geeft een gelijkaardig beeld van de constructie. Er bestaan verscheidene versies en mogelijk is de originele uitvoering het meest betrouwbaar. De weergave van drukker-uitgever Joan Blaeu (1648) hanteert een ander kleurgebruik dan het schilderij van Joos de Momper de jonge. Het dak van de hoofdpoort is nu grijs gekleurd wat doet vermoeden dat de dakbedekking uit leien bestaat. Verder toont de kaart aan de stadszijde een Brusselpoort met een rondboogvormige doorgang onder een zadeldak met schoorstenen aan de uiteinden.[39] De eventuele voorpoort is vanuit het toegepaste gezichtspunt niet te zien.

Ruim 100 jaar later geeft ook de kaart van P. van Sinaeye (1753) (Fig. 15) ons inzicht in het uitzicht van de Brusselpoort. Voor de eerste maal herkennen we de bij de Brusselpoort horende voorpoort. Aan de buitenzijde van de hoofdpoort zien we op een korte afstand een tweede gebouw met een overkraging. Ze gelijkt sterk op de oudere poort doch oogt kleiner. Mogelijk gaat het hier om de “voorpoorte vande overpoorte”, waarvan sprake is bij herstellingen die werden uitgevoerd in 1622-1623. Wederom toont de Brusselpoort een vergelijkbare opbouw zoals in de andere kaarten. De poort onder zadeldak (grijs gekleurd: leien) overspant met een rondboogvormige doorgang de straat.[40]

Ook op de figuratieve kaarten van de landmeterfamilie Van Damme (1778 – Pierre Jean Van Damme) (Fig. 16) zijn beide poorten getekend. De doorgangen zijn nog steeds overwelfd en lijken qua uitzicht fel op elkaar. Het dak is wederom grijs en de opbouw zelf is rood en grijs ingekleurd. Hieruit blijkt duidelijk dat er, zeker nog tot in de 18de eeuw, op deze plaats twee poorten hebben gestaan.[41]

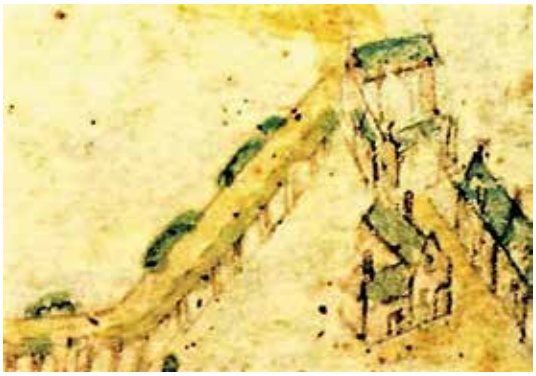
Fig. 15: Uitsnede van de Brusselpoort op de kaart van Sinaeye (1753).

De kabinetskaart van Ferraris (1771-1778) (Fig. 17) toont een hoofdpoort die is aangeduid

37 De Ro J. et al., 2009, p. 121.
38 De Ro J. et al., 2009, p. 120.
39 De Ro J. et al., 2009, pp. 121-124.
40 De Ro J. et al., 2009, pp. 138-140.
41 De Ro J. et al., 2009, p. 145.

Fig. 16: Uitsnede van de Brusselpoort op de kaart van Pierre Jean Van Damme (1778).

met een rode rechthoekige blok, de voorpoort is opgetekend als een rode lijn. Tussen de Brusselpoort en de Dierkosttoren en langs het domein van de Sint-Adriaansabdij tot aan de Boelarepoort staan de grachten nog steeds droog.[42]

Vooralsnog is de locatie van de poorten op de kaarten ongewijzigd. Dit verandert wanneer we het primitief kadasterplan uit 1828 (Fig.

Fig. 17: Gegeorefereerde uitsnede uit de kabinetskaart van Ferraris (1771-1778) met aanduiding van de onderzoekszone.

18) nader bekijken. Hier is, in plaats van beide poorten, slechts 1 overblijfsel van een poort vertegenwoordigd. Twee tegenover elkaar liggende, rechthoekige uitsprongen aan de straat tonen de resten van de veronderstelde[43] Brusselpoort. Ook van de muurresten naast een 17de-eeuwse woning, gefotografeerd in 1940 (Afb. 1), gaat men ervan uit dat het de Brusselpoort betreft.[44]

4.3. ARCHEOLOGISCHE SITUERING

Met uitzondering van enkele bovengrondse restanten en enkele oude opgravingen is de stadsversterking van Geraardsbergen nauwelijks onderzocht.[45] Belangrijk om in dit kader te vermelden is een opgraving van Nico De Brouwer in 2006. Hij onderzocht een sectie van de voormalige wal en gracht op de Vesten op een 30-tal meter van de Dierkosttoren. Hieruit

42 De Ro J. et al., 2009, p. 147.
43 Op basis van het archeologisch onderzoek zal verder blijken dat het hier de restanten van de voorpoort betreft.
44 De Ro J. et al., 2009, pp. 160-161.
45 In het boek 'De Muur rond Geraardsbergen' wordt een overzicht van deze sites gegeven.

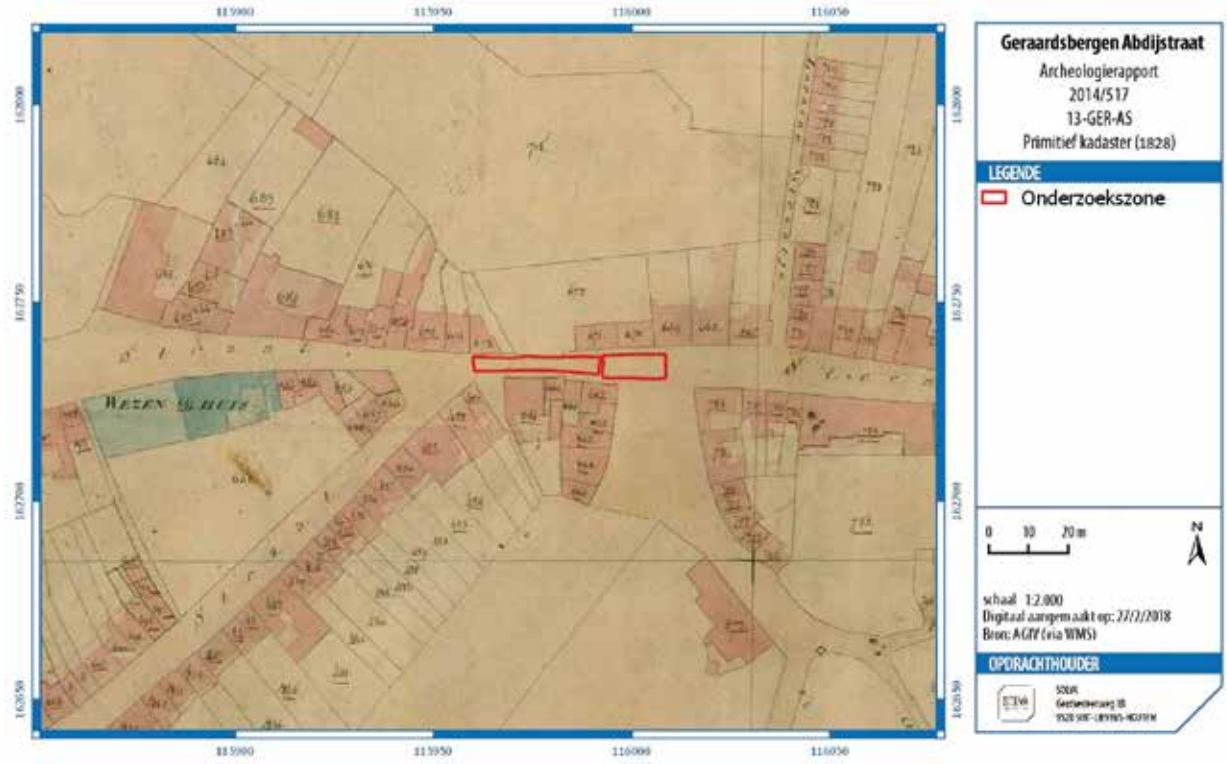

Fig. 18: Gegeorefereerde uitsnede uit het Primitief kadaster (1828) met aanduiding van de onderzoekszone.

Afb. 1: Een 17de-eeuwse woning, gefotografeerd in 1940, met rechts ervan de restanten van de voorpoort.

blijkt duidelijk dat de wal is opgebouwd op een basis van berkenstammen en twijgen. Door middel van een radiokoolstofdatering kon de aanleg van deze wal met 95,4% zekerheid gedateerd worden tussen 1220 en 1290AD. De gracht heeft op deze locatie een minimale breedte van 15 meter.[46]

Daarnaast werden in 2017, door BAAC Vlaanderen, de restanten van de Pijntoren archeologisch onderzocht. Van dit onderzoek is het rapport momenteel nog niet beschikbaar.

46 De Ro J. et al., 2009, pp. 60-61.

05 | ONDERZOEKSOPDRACHT

HERAS
SEAFOOD & MORE

5. ONDERZOEKSOPDRACHT

5.1. VRAAGSTELLING

De vraagstelling van het onderzoek zal gericht zijn op de geschiedenis van de Brusselpoort.

Hierbij moeten minimaal volgende onderzoeksvragen beantwoord worden:

-Wat is de aard, omvang, datering, en conservatie van de aangetroffen archeologische resten?

-Hoe is de opbouw van de chronologie van de aanwezige archeologische resten?

-Wat is de relatie tussen de bestaande panden en het aanwezig archeologisch erfgoed?

-Zijn er oudere sporen en/of structuren aanwezig dan deze gekend op iconografische bronnen?

-Zijn er aanwijzingen voor specifieke activiteiten op deze locatie? Wat zijn de materiële aanwijzingen hiervoor? Passen deze in de historische context van de locatie?

-Uit welke periode dateren de vondsten? Kan er een functionele interpretatie aan gegeven worden?

-Wat zegt de uitvoering van de verschillende bouwfasen van zowel de poort als de brug over de welstand van de stad op dat ogenblik? Wat zeggen aangetroffen vondsten over de welstand van de gebruiker?

-Levert het organische en anorganische vondstmateriaal nieuwe inzichten inzake ontstaan en gebruik van de poort?

-Wat is de datering en samenstelling van de aangetroffen opvulllingspaketten van de gracht?

-Hoe kaderen de resultaten van dit onderzoek binnen onze kennis van de stadsgeschiedenis/ stadsontwikkeling van Geraadsbergen?

Om deze onderzoeksvragen te beantwoorden, wordt de nodige literatuur en kaarten geraadpleegd en worden referenties gezocht indien valabel voor de interpretatie van de structuren.

5.2. RANDVOORWAARDEN

De bijzondere voorwaarden bevinden zich in bijlage.

06 | WERKWIJZE EN OPGRAVINGSSTRATEGIE

6. WERKWIJZE EN OPGRAVINGSSTRATEGIE

6.1. METHODOLOGIE TERREINWERK

Het terreinwerk gebeurde, in functie van de verkeerscirculatie en de toegankelijkheid van verschillende garageboxen, gefaseerd. Fase 1 is gesitueerd tussen de Steenstraat en het kruispunt van de Abdijstraat met de Vesten. Het onderzoek in deze zone vond plaats in de periode december 2014 – januari 2015. Een tweede fase situeert zich in de Abdijstraat ter hoogte van het kruispunt met de Vesten. Het onderzoek in deze fase is uitgevoerd in april 2015. Beide fases sluiten nagenoeg volledig op elkaar aan.

De ploegbezetting op het terrein bestond uit twee archeologen, meestal bijgestaan door twee technische assistenten. Het machinaal afgraven van de straat- en pleinbedekking, verdiepen tot op het archeologisch relevante niveau en verwijderen van de puinvullingen gebeurde steeds onder begeleiding van tenminste één archeoloog. Een vrachtwagen met laadbak zorgde tijdens de afgraving voor het afvoeren van de pleinbedekking en aarde. De afgraving gebeurde in fase 1 in twee keer en in fase 2 in één keer en dit tot op een diepte van ca. 60-70 cm onder het huidige wegdek. Nadien werd onder meer door de aanwezigheid van een groot aantal nutsleidingen verder manueel verdiept. De grond is tijdens de opgraving gestockeerd naast de sleuf en op de afgewerkte zones.

Aangezien de sporen vooral bestaan uit grachten, ophogingen en wegdekken, die bovendien door de beperkte werkruimte niet volledig af te bakenen waren, is voornamelijk getracht om inzicht te verkrijgen aan de hand van coupes en putwandprofielen. Hierbij is dus niet geopteerd voor vlakdekkend opgraven in de ganse sleuf, maar wel voor gericht verdiepen in kleinere zones, waarbij vooral aandacht is geschonken aan een goede registratie van de verschillende profielen. Op deze manier konden de relaties tussen de wegtracés, de funderingen en de opmaaklagen zo goed mogelijk worden gedocumenteerd.

De vlakken zijn steeds geregistreerd en gekoppeld aan de coupes. Ze zijn manueel opgeschaafd, gefotografeerd, beschreven en topografisch ingemeten met total station. Het beschrijven van alle sporen (inclusief het leggen van eventuele relaties) vervolledigde de registratie. De documentatie van de muren en vloeren viel uiteen in het fotograferen van diverse aanzichten, het intekenen op grondplan van de omtrek en de bouwnaden en het bepalen van de hoogte van de boven- en indien mogelijk onderzijde. De uitbraak van muren gebeurde enkel als de onderkant bereikt was en als dit wenselijk was voor het verdere verloop van de opgraving. Deze registratiemethode herhaalde zich tijdens het manueel verdiepen van het opgravingsvlak. Dit resulteerde in zes grondplannen voor fase 1 en vijf voor fase 2. De dieptes van de grondplannen zijn gekozen in functie van de complexiteit of het ontdekken van nieuwe sporen. Duidelijk afgebakende sporen zijn gecoupeerd, opgekuist, gefotografeerd, afgelijnd, ingetekend op schaal 1/20 en beschreven.

Alle individuele sporen (zowel grondsporen als muren en vloeren) kregen een volgnummer, voorafgegaan door het werkputnummer (I). In de mate van het mogelijke geschiedde dit van jong naar oud. De nummering loopt door over de verschillende grondplannen. Sporen die op grondplan A een nummer kregen, kregen hetzelfde nummer als ze zich ook op grondplan B of in het profiel bevonden. Bij elkaar horende lagen en sporen zijn na de opgraving gegroepeerd in contexten. Deze krijgen het nummer van het eerste spoor dat tot deze context behoort.

Alle sporen zijn manueel opgegraven tot op verstoringsdiepte (ca. 2m onder het maaiveld). Dit zorgde ervoor dat de moederbodem niet in de coupes of vlakken kon worden gedocumenteerd, doch wel via boringen. De boringen brachten een duidelijker inzicht in de dieper gelegen bodemopbouw.

Alle vondsten zijn gerecupereerd en waar nodig zijn stalen genomen voor verder natuurwetenschappelijk onderzoek. Het zeven van de monsters gebeurde na de opgraving in de gebouwen van **SOLVA**. Ook het wassen van het aardewerk gebeurde op deze plaats.

Bij de verwerking zijn alle spoorbeschrijvingen, plannen, foto's, vondstbeschrijvingen en –behandelingen ingevoerd in de archeologiedatabank van **SOLVA**.[47]

6.2. METHODOLOGIE VERWERKING

Het gebruik van gestandaardiseerde fiches en een gestandaardiseerde nummering van de sporen en de lagen in een spoor – en alles wat daarmee samenhangt (foto's, plannen, vondsten) – heeft niet alleen te maken met het stroomlijnen van de registratie op het veld, maar ook met de verwerking van deze gegevens tijdens de rapportage.

De dienst archeologie van **SOLVA** heeft in de loop van 2009 de ontwikkeling van een databank geïnitieerd. Haar doel is het kunnen zowel invoeren en opslaan, als raadplegen en beheren van alle gegevens – velddata en externe informatie – in één systeem. Daarenboven is het de opzet om met de databank overzichtelijke lijsten te kunnen genereren, die als bijlagen kunnen dienen in de rapporten. Deze databank is geen star gegeven, maar een 'ongoing' project, te meer nu ook de stap is gezet naar een volledig digitale registratie op het terrein.

De absolute basis van de databank, de kleinste atomaire eenheid als het ware, is het spoor. Deze kleinste eenheid valt uiteen in negen types: 'laag', 'muur', 'vloer', 'skelet', 'hout', 'vondst', 'vertical feature interface' of 'VFI', 'horizontal feature interface' of 'HFI' en boring. Voor elk type spoor bestaat één gestandaardiseerde fiche in de databank. Aan deze kleinste eenheid wordt alles gekoppeld: tekeningen, foto's én vondsten. Bovendien worden op dit niveau de eerste relaties gelegd tussen de sporen onderling: een spoor 'is recenter', 'is ouder', 'gelijktijdig met' of 'hetzelfde als' een ander spoor.

Op een tweede niveau in de databank staan de contexten. Contexten groeperen één of meerdere sporen. Elke context krijgt een individueel nummer, namelijk het nummer van het eerste spoor dat tot deze context behoort. Het is evenwel zo dat niet elk spoor noodzakelijk deel uitmaakt van een context. Verstoringen en 'negatieve sporen', sporen die na couperen geen of een natuurlijk spoor blijken te zijn, worden niet tot het niveau van een context gebracht, maar bestaan enkel tot op het spoorniveau. De tekeningen, foto's en vondsten die gekoppeld zijn aan een spoor worden door de databank automatisch verbonden aan de context waartoe ze behoren. Vanuit dit contextniveau kan men dus makkelijk navigeren in de verschillende sporen van die context en waaraan de vondsten, tekeningen en foto's verbonden zijn. Op dit niveau laat de databank eveneens toe chronologische/stratigrafische relaties te leggen tussen de contexten onderling.

Het derde niveau in de databank bevat de structuren. Structuren groeperen op hun beurt één of meerdere contexten. Ook zij krijgen een individueel nummer, met name het eerste contextnummer dat tot deze structuur behoort. Indien bijvoorbeeld een gebouwplattegrond (structuurniveau) is vastgesteld, bestaande uit verschillende paalsporen (contextniveau), dan

47 De archeologiedatabank van SOLVA omvat alle informatie die op terrein ingezameld wordt (spoorfiches, plannen, foto's,…) alsook de vondsten. Op basis van deze basisinformatie worden tevens contexten en structuren gecreëerd, alsook diverse bijlagen (rapporten, rapport natuurwetenschappelijk onderzoek…). De databank beheert zodoende alle opgravingsdata ingezameld op projecten die door SOLVA worden uitgevoerd. Ze is te allen tijde te consulteren op de bureaus van SOLVA.

zal deze gebouwplattegrond het nummer dragen van een context (een paalspoor) die deel uitmaakt van deze structuur. Elk paalspoor (contextniveau) kan op zijn beurt bestaan uit een paalkern (spoorniveau) en een insteek (spoorniveau). Opnieuw is het zo dat niet elke context tot een structuur hoeft te behoren. De databank groepeert onder een structuur telkens de tekeningen, foto's en vondsten die gekoppeld zijn aan de contexten die deel uitmaken van de structuur. Opnieuw is vanuit het structuurniveau gemakkelijk te navigeren tussen de verschillende contexten die ertoe behoren en zo, verder afdalend, uiteindelijk tussen de verschillende sporen. Op dit niveau kunnen eveneens chronologische/stratigrafische relaties gelegd worden tussen structuren.

Het zijn de contextnummers en, indien gegroepeerd onder een structuur, de structuurnummers die verder in de tekst de leidraad vormen. Voor de volledigheid geven we nog mee dat er thesauruslijsten zijn opgesteld die duidelijk definiëren welke archeologische gehelen als context dan wel als structuur geïnterpreteerd worden.

Wat de vondsten en de staalnames betreft, wensen we mee te geven dat de databank een uitgebreide mogelijkheid tot determinatie en datering voorziet. Beide gebeuren zoals vermeld op het spoorniveau. Hieraan zijn de verschillende inventarisnummers van de vondsten gekoppeld. Bij het ingeven van de vondsten wordt 'automatisch' een datering gegenereerd, maar deze kan manueel overschreven worden. Dit geldt op spoor-, context- en structuurniveau. De databank laat eveneens toe de vondstgegevens te bevragen en te exporteren naar excel. Bovendien kan voor elke vondst een logboek van de verschillende behandelingen aangemaakt worden.

De databank bevat tot slot alle relevante documenten met betrekking tot een project in een map 'bijlagen': BVS, rapport, plannen, overzichtsfoto's, rapporten natuurwetenschappelijk onderzoek, totaalplan,...

6.3. MOTIVATIE VAN DE SELECTIE VAN MATERIAAL EN STAALNAME

Tijdens het onderzoek zijn alle aangetroffen vondsten geregistreerd en gerecupereerd. Er werden vervolgens verschillende stalen geselecteerd voor verder natuurwetenschappelijk onderzoek, 14C –en morteldateringen. Van de natuurstenen funderingen en wegtracés zijn stalen genomen.

De motivatie van de selectie van staalnames die onderworpen zijn aan natuurwetenschappelijk onderzoek is te vinden in de bijlagen, evenals de rapporten met de resultaten van deze onderzoeken. De resultaten zijn tevens in de tekst geïncorporeerd bij de desbetreffende sporen, contexten of structuren.

07 | BESCHRIJVING VAN HET ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK

HITACHI

7. BESCHRIJVING VAN HET ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK

7.1. INLEIDING

Het archeologisch onderzoek in de Abdijstraat gebeurde in twee zones (Fig. 19). Bij de hiernavolgende bespreking is echter niet gekozen voor een bespreking van de resultaten per zone, maar voor een chronologische bespreking over de twee zones heen. De resultaten van het onderzoek in de twee sleuven zijn immers grotendeels onlosmakelijk met elkaar verbonden.

Er zijn verschillende soorten structuren (Fig. 19, 20, 21, 24 & 25) aanwezig, die onder te verdelen zijn in een aantal functies. In de eerste plaats gaat het om verschillende onderdelen van de stadsversterking, met name een poortgebouw, een voorpoort en verschillende grachten. In de tweede plaats zijn verschillende wegverhardingen en bijhorende opmaak- en looplagen aangesneden. Deze zijn onder te verdelen in verschillende fases. Van een aantal fases is de chronologische relatie met de poort, voorpoort en de grachten te bepalen. In een aantal gevallen is dit niet mogelijk. Daarnaast was het ook niet mogelijk om de verschillende fases van de weg ten westen en ten oosten van gracht C. I-67 met elkaar te linken. Hierdoor is het mogelijk dat dezelfde structuur/context verschillende structuur-/contextnummers heeft gekregen. Tot slot zijn er nog enkele muurfragmenten aangetroffen die te associëren zijn met recentere, postmiddeleeuwse structuren langsheen de Abdijstraat.

Fig. 19: Vereenvoudigd grondplan van de onderzoekszone.

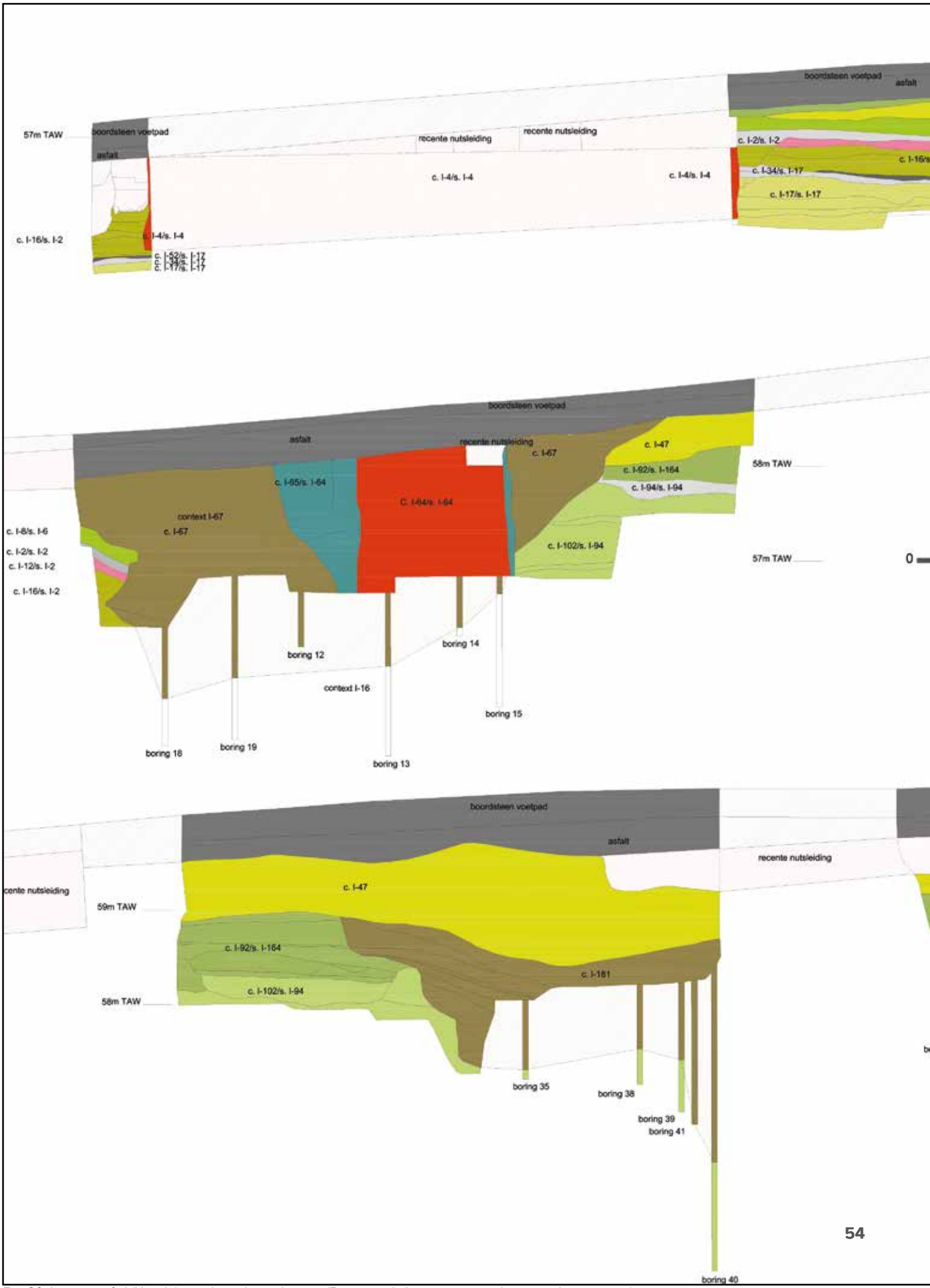

Fig. 20: Lengteprofiel (N-zijde) van de onderzoekszone (Bovenaan links = westen: onderaan rechts = oosten).

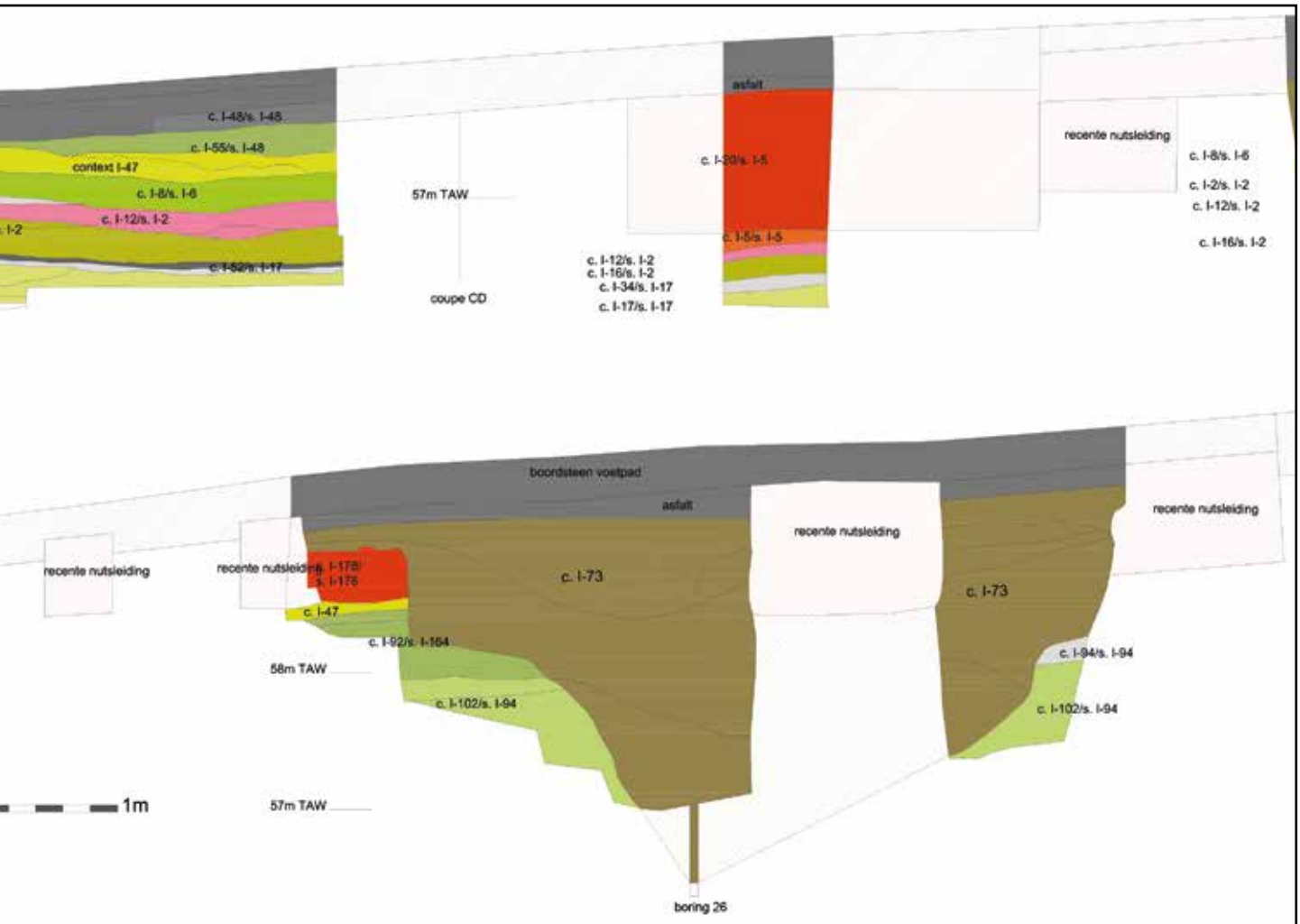
c. I-48/s. I-48
c. I-55/s. I-48
context I-47
c. I-8/s. I-6
c. I-12/s. I-2
c. I-52/s. I-17
57m TAW
coupe CD
asfalt
c. I-20/s. I-5
c. I-5/s. I-5
c. I-12/s. I-2
c. I-16/s. I-2
c. I-34/s. I-17
c. I-17/s. I-17
recente nutsleiding
c. I-8/s. I-6
c. I-2/s. I-2
c. I-12/s. I-2
c. I-16/s. I-2

boordsteen voetpad
asfalt
recente nutsleiding
recente nutsleiding
recente nutsleiding
recente nutsleiding
c. I-178/
s. I-178
c. I-47
c. I-92/s. I-164
58m TAW
c. I-102/s. I-94
c. I-73
c. I-73
c. I-94/s. I-94
c. I-102/s. I-94
1m
57m TAW
boring 26

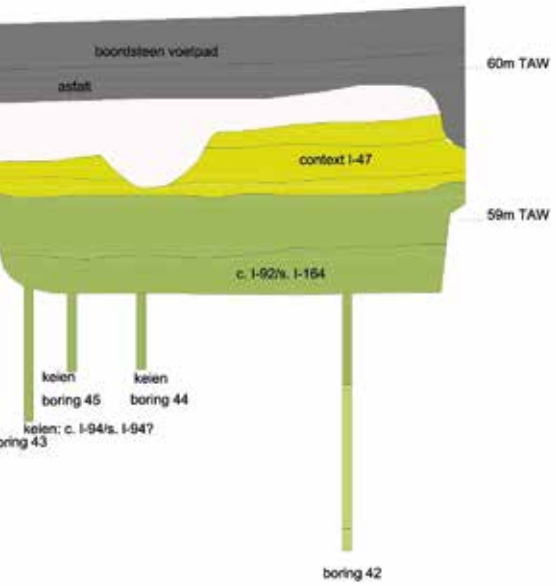
boordsteen voetpad
asfalt
60m TAW
context I-47
59m TAW
c. I-92/s. I-164
keien
boring 45
keien
boring 44
keien: c. I-94/s. I-94?
boring 43
boring 42

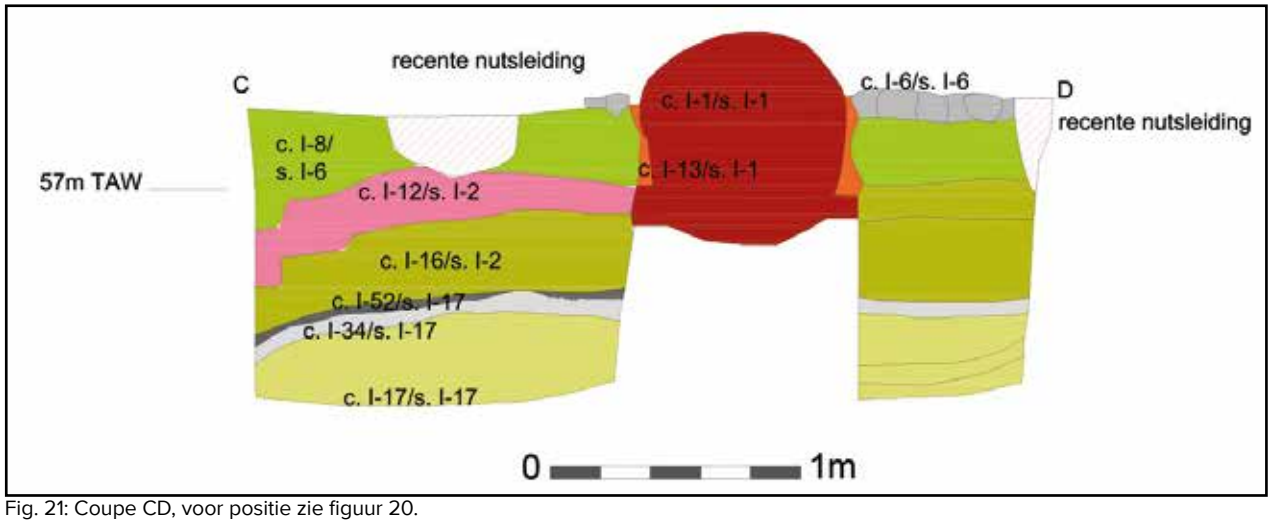

Fig. 21: Coupe CD, voor positie zie figuur 20.

Afb. 2: Coupe CD linkerdeel.

Afb. 3: Coupe CD rechterdeel.

Op geen enkele plaats in de onderzoekszone is tijdens het onderzoek de natuurlijke bodem aangesneden. Er is minstens opgegraven tot de verstoringsdiepte (inclusief een buffer van 20 cm). Sporen die zich dieper bevonden dan dit niveau zijn bijgevolg niet onderzocht.

De bespreking hieronder zal in de mate van het mogelijke chronologisch gebeuren.

7.2. DE OUDSTE WEGEN

7.2.1. Structuur I-17

Structuur I-17 is te beschouwen als de oudste opgegraven weg. Zoals hierboven vermeld, kunnen zich op grotere diepte nog oudere wegniveaus bevinden. Deze is vastgesteld op verschillende plaatsen ten westen van context I-67. Deze structuur is onder te verdelen in drie contexten: I-17, I-34 en I-52. Deze zijn vastgesteld in het westelijk deel van de onderzoekszone over een afstand van ca. 15 meter en een breedte van ca. 3 meter en dit langs weerszijden van het recentere poortgebouw (structuur I-4). Langs geen enkele zijde van de onderzoekszone is de rand van deze weg vastgesteld.

Context I-17 is te beschouwen als de opmaaklaag of fundering voor de kasseiing (context I-34). Deze laag (Fig. 20 & 21; Afb. 2,3 & 5) bestaat overwegend uit heterogeen groen tot groenig grijs zand. Hier en daar bevinden zich in deze laag verschillende concentraties met

Afb. 4: Verharding C. I-34 in vlak.

Afb. 5: Verharding C. I-34 in vlak.

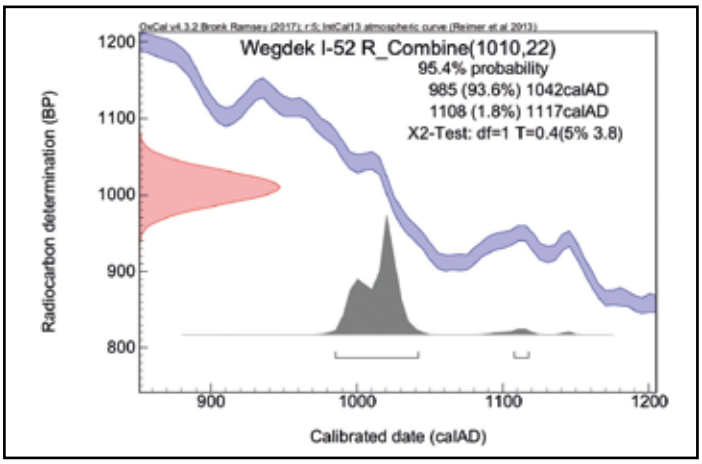

Fig. 22: Gemiddelde van de 14C-datering van looplaag C. I-52.

veel keien en ijzerconcreties. Het valt niet uit te sluiten dat dit de restanten zijn van oudere verharde wegdekken. Alleszins was dit niet over een grote oppervlakte vast te stellen.

De eigenlijke verharding van de weg (context I-34) (Fig. 20 & 21; Afb. 2, 4 & 5) bestaat uit onregelmatige brokken kalkzandsteen en keien en is over een grotere oppervlakte te volgen. De stenen zijn niet zozeer gelegd, maar zijn eerder te beschouwen als een laag gestorte en aangedamde steenslag. Ze liggen bijgevolg in een los verband zonder mortel.

Bovenop de weg bevindt zich hier en daar een duidelijk looplaagje (context I-52) (Fig. 20 & 21; Afb. 2 & 5) dat ontstaan is door de accumulatie van afval op dit wegdek. Het bestaat uit homogeen grijs lemig zand.

Geen enkele van deze contexten leverde, ondanks handmatig verdiepen, vondsten op. Wel konden uit context I-52 enkele fragmenten houtskool gerecupereerd worden. Om een zekere datering van deze laag te bekomen zijn drie fragmenten van deze houtskool onderworpen aan een radiokoolstofdatering. De eerste[48] leverde een datering op met 95,4% waarschijnlijkheid tussen 720AD (1.4%) 740AD of tussen 760AD (87.9%) 900AD of tussen 920AD (6.1%) 950AD. De tweede[49] leverde een datering op met 95,4% waarschijnlijkheid tussen 960AD (93.1%) 1050AD of tussen 1100AD (2.3%) 1120AD. De derde[50] leverde een datering op met 95,4% waarschijnlijkheid tussen 980AD (62.5%) 1060AD of tussen 1070AD (32.9%) 1160AD. De eerste datering wijkt duidelijk af van de laatste twee en wordt dus best buiten beschouwing gelaten. Deze is wellicht te wijten aan ofwel de aanwezigheid van oudere houtskool in deze

48 Uitgevoerd door KIK, RICH- 23102.1.1: 1183±30BP.
49 Uitgevoerd door KIK, RICH- 23102.2.1: 1023±29BP.
50 Uitgevoerd door KIK, RICH- 23103: 995±31BP.

laag of aan het zogenaamde oud houteffect. De twee andere dateringen sluiten goed bij elkaar aan en laten toe om een gemiddelde (Fig. 22) te berekenen. Dit geeft als resultaat een datering[51] met 95,4% waarschijnlijkheid tussen 985AD (93.6%) 1042AD of tussen 1108AD (1.8%) 1117AD.

7.2.2. Structuur I-2

Structuur I-2 is stratigrafisch jonger dan structuur I-17 en is te interpreteren als weg. (Fig. 20 & 21) Deze is vastgesteld op verschillende plaatsen ten westen van context I-67. Deze structuur is onder te verdelen in drie contexten: I-2, I-12 en I-16. Deze zijn vastgesteld in het westelijk deel van de onderzoekszone over een afstand van ca. 14 meter en een breedte van ca. 3 meter en dit langs weerszijden van het recentere poortgebouw (structuur I-4). Langs geen enkele zijde van de onderzoekszone is de rand van deze weg vastgesteld.

Afb. 6: Coupe ter hoogte van de westzijde van C. I-67.

Afb. 7: C. I-2 in grondplan.

Afb. 8: Structuur I-2 in het lengteprofiel.

51 R_combine (1010,22) X2-Test: df=1 T=0,4(5% 3.8).

Context I-16 en I-12 zijn te beschouwen als de opmaaklaag of fundering voor de kasseiing (context I-2). Context I-16 (Afb. 6 & 8) bestaat overwegend uit heterogeen groen tot groenig grijs zand. Hier en daar bevinden zich in deze laag verschillende concentraties met veel keien, kalkzandsteen en ijzerconcreties. Het valt niet uit te sluiten dat dit de restanten zijn van verharde wegdekken. Alleszins was dit niet over een grote oppervlakte vast te stellen. Context I-12 was duidelijk herkenbaar op het terrein. De laag bestaat uit vrij homogene rozig bruine leem.

Het duidelijke onderscheid tussen deze opmaaklagen is niet te verklaren door een andere actie of een groot verschil in tijd, maar wel door karrevrachten aangevoerde grond met een verschillende herkomst. Dit blijkt duidelijk aan de hand van het profiel net naast de riolering waar de verschillende lagen steeds smal zijn aan de westzijde en afhellen en dikker worden naar de oostzijde. Dit toont aan dat de karrevracht uitgestort is aan de stadszijde en van daaruit verder open gespreid is. Een gelijkaardige werkwijze voor de aanleg van een weg is ook vastgesteld bij het archeologisch onderzoek op de Veemarkt in Mechelen.[52]

De eigenlijke verharding van de weg (context I-2) (Afb. 7) bestaat uit kasseien in kalkzandsteen en Doornikse kalksteen en is over een grotere oppervlakte te volgen. De stenen zijn ofwel klein, smal en toelopend op een punt en ingebed in de opmaaklaag ofwel groot, plat en onregelmatig van vorm. Ze liggen in een los verband zonder mortel.

Op basis van de stratigrafische relatie met structuur I-17 is de datering van deze laag met zekerheid na 985 AD te plaatsen. Ook het feit dat de bouwput van het poortgebouw (structuur I-4) de verschillende lagen van structuur I-2 doorsnijdt geeft een aanwijzing en laat toe deze lagen voor 1160 AD[53] te situeren. Context I-16 leverde daarnaast ook drie wandscherven middeleeuws grijs lokaal gedraaid aardewerk, die na 1050 AD te dateren zijn, op. Op basis van deze gegevens is structuur I-2 dan ook te dateren in de tweede helft van de 11de of de eerste helft van de 12de eeuw.

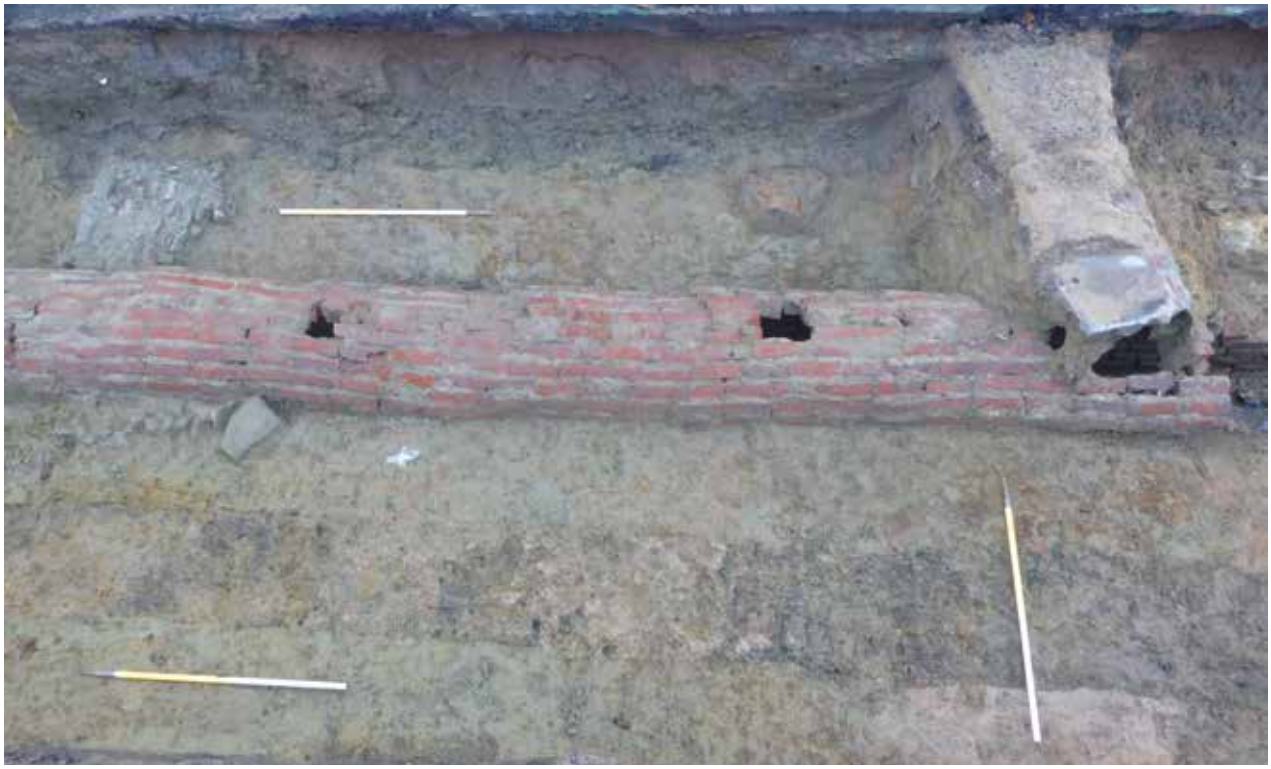

Afb. 9: Structuur I-6 in grondplan met linksbovenaan context I-6.

52 Lettany, 2003, p. 78.
53 Zie 7.3.

7.2.3. Wegen mogelijk ouder dan poortgebouw S. I-4

7.2.3.1. Ten westen van C. I-67

7.2.3.1.1. Structuur I-6

Structuur I-6 is stratigrafisch jonger dan structuur I-2 en is te interpreteren als weg. Deze is vastgesteld op verschillende plaatsen ten westen van context I-67 (Fig. 20 & 21; Afb. 2,3 & 5). Deze structuur is onder te verdelen in twee contexten: I-6 en I-8. Deze zijn vastgesteld in het westelijk deel van de onderzoekszone, aansluitend aan de oostzijde van het poortgebouw (structuur I-4) en dit over een afstand van ca. 11 meter en een breedte van ca. 3 meter. De zijkanten van de weg vallen buiten de onderzoekszone. Het valt niet uit te sluiten dat deze fase van de weg gelijktijdig heeft bestaan met het poortgebouw.

Afb. 10: Detail van context I-6.

Context I-8 is te beschouwen als de opmaaklaag of fundering voor een kasseiing (context I-6). Context I-8 bestaat overwegend uit heterogeen groen tot grijzig en bruinig groen zand.

De eigenlijke verharding van de weg (context I-6) (Afb. 9 & 10) bestaat uit kasseien in kalkzandsteen en Doornikse kalksteen en is over een grotere oppervlakte te volgen. De stenen zijn klein, smal en toelopend op een punt en ingebed in de opmaaklaag. Ze liggen in een los verband zonder mortel.

Context I-8 leverde slechts enkele scherven aardewerk op die na 1050 AD en voor 1325 AD te dateren zijn. Het gaat onder meer om een wandscherf en een rand van een kogelpot[54] in middeleeuws grijs lokaal gedraaid aardewerk (Fig. 23). Op basis van deze gegevens is structuur I-6 dan ook te dateren tussen de tweede helft van de 11de en het eerste kwart van de 14de eeuw. Enkele scherven postmiddeleeuws aardewerk zijn wellicht intrusief en worden buiten beschouwing gelaten.

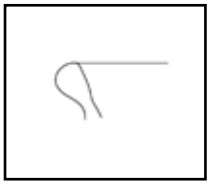

Fig. 23: aardewerk uit C. I-8 (schaal 1/3).

7.2.3.2. Ten oosten van C. I-67

Ten oosten van context I-67 is het onderscheid tussen de verschillende opmaaklagen en verhardingen niet altijd even duidelijk vast te stellen. Daarom zijn de verschillende lagen hier toegewezen aan twee structuren waarbij telkens aan de bovenzijde een verharding is vastgesteld. In sommige gevallen is er lokaal wel een tweede verharding opgemerkt, maar omdat deze niet doorheen de hele onderzoekszone te volgen was, is beslist om deze op te nemen in dezelfde structuur als de eerste verharding.

7.2.3.2.1. Structuur I-94

Structuur I-94 (Fig. 20) is stratigrafisch ouder dan structuur I-164 en is te interpreteren als weg. Deze is vastgesteld op verschillende plaatsen ten oosten van context I-67. Deze structuur

54 De Groote, 2014, p. 222.

Afb. 11: De rand van structuut I-94 in vlak.

is onder te verdelen in twee contexten: I-94 en I-102. Deze zijn vastgesteld in het centrale deel van de onderzoekszone, aansluitend aan de oostzijde van de gracht I-67 en dit over een afstand van ca. 16 meter en een breedte van ca. 3 meter. De zijkanten van de weg vallen deels buiten de onderzoekszone. Alleen in het oostelijk deel (Afb. 11) van de sleuf is wellicht de rand van de weg in het vlak vastgesteld, wat meteen het ontbreken van de verharding in het noordelijke langsprofiel verklaart. Het valt niet uit te sluiten dat deze fase van de weg hetzelfde is als structuur I-2 of I-17.

Context I-102 is te beschouwen als de opmaaklaag of fundering voor een kasseiing (context I-94). Context I-102 bestaat overwegend uit heterogeen groen tot

Afb. 12: Context I-102 in coupe ST.

grijzig en bruinig groen zand. Aan de oostzijde van context I-67 (coupe ST) is er in context I-102 een duidelijk onderscheid tussen verschillende lagen te herkennen (Afb. 12). Dit onderscheid is ditmaal wellicht niet te wijten aan verschillende karrevrachten aangevoerde grond, maar heeft mogelijk eerder te maken met een oudere wegverharding en opmaaklaag die hier lokaal bewaard zijn gebleven. Spoor I-130 kan het restant zijn van een verharding terwijl spoor I-120 en de eronder gelegen lagen als opmaaklaag voor deze verharding kunnen gelden.

Afb. 13: Context I-94 in vlak ter hoogte van coupe OP.

Afb. 14: Context I-94 in coupe OP.

Afb. 15: Context I-94 in vlak ter hoogte van coupe MI.

Afb. 16: Context I-94 in coupe MI.

De eigenlijke verharding van de weg (context I-94) (Afb. 13 - 16) bestaat uit grote en kleine onregelmatige brokken kalkzandsteen en is over een grotere oppervlakte te volgen. De stenen zijn niet zozeer gelegd, maar zijn eerder te beschouwen als een laag gestorte en aangedamde steenslag. Ze liggen bijgevolg in een los verband zonder mortel.

Context I-102 leverde slechts drie wandscherven in middeleeuws grijs lokaal gedraaid aardewerk op, die na 1050 AD te dateren zijn. Gelet op de overeenkomsten met structuur I-2 en I-17 lijkt een datering voor ten laatste 1300 AD aangewezen.

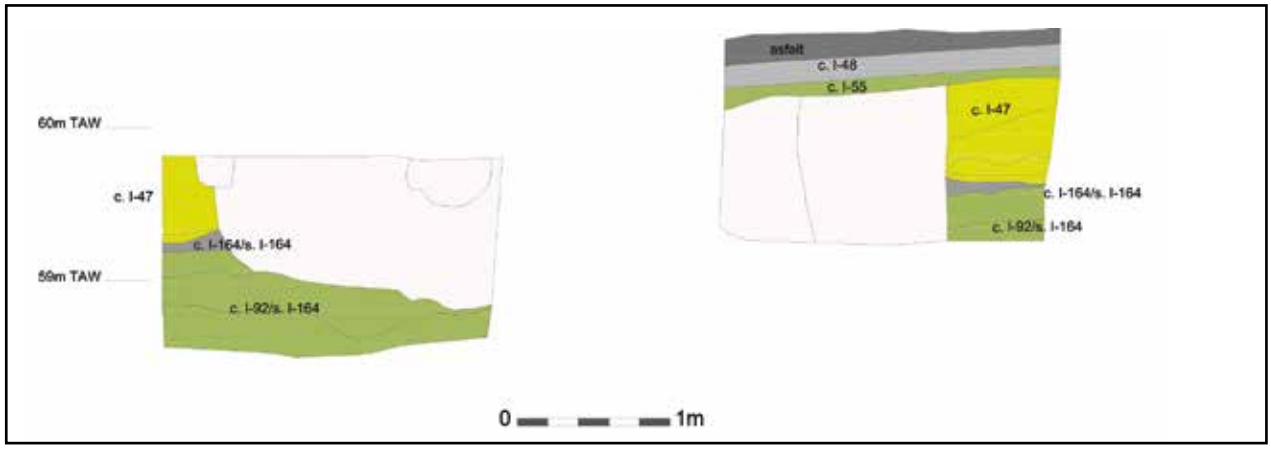

Fig. 24: Oostelijk profiel (sleufwand) van de onderzoekszone.

Afb. 17: Oostelijk profiel links.

Afb. 18: Oostelijk profiel rechts.

7.2.3.2.2. Structuur I-164

Structuur I-164 is stratigrafisch ouder dan context I-181 en jonger dan structuur I-94 (Fig. 20 & 24, Afb. 17 & 18). De structuur is te interpreteren als weg. Deze is vastgesteld op verschillende plaatsen ten oosten van context I-67. Deze structuur is onder te verdelen in twee contexten: I-92 en I-164. Deze zijn vastgesteld in het centrale deel van de onderzoekszone, aansluitend aan de oostzijde van de gracht I-67 en dit over een afstand van ca. 25 meter en een breedte van ca. 3 meter. Het valt niet uit te sluiten dat deze fase van de weg hetzelfde is als structuur I-2 of I-17.

Afb. 19: Context I-164 in vlak.

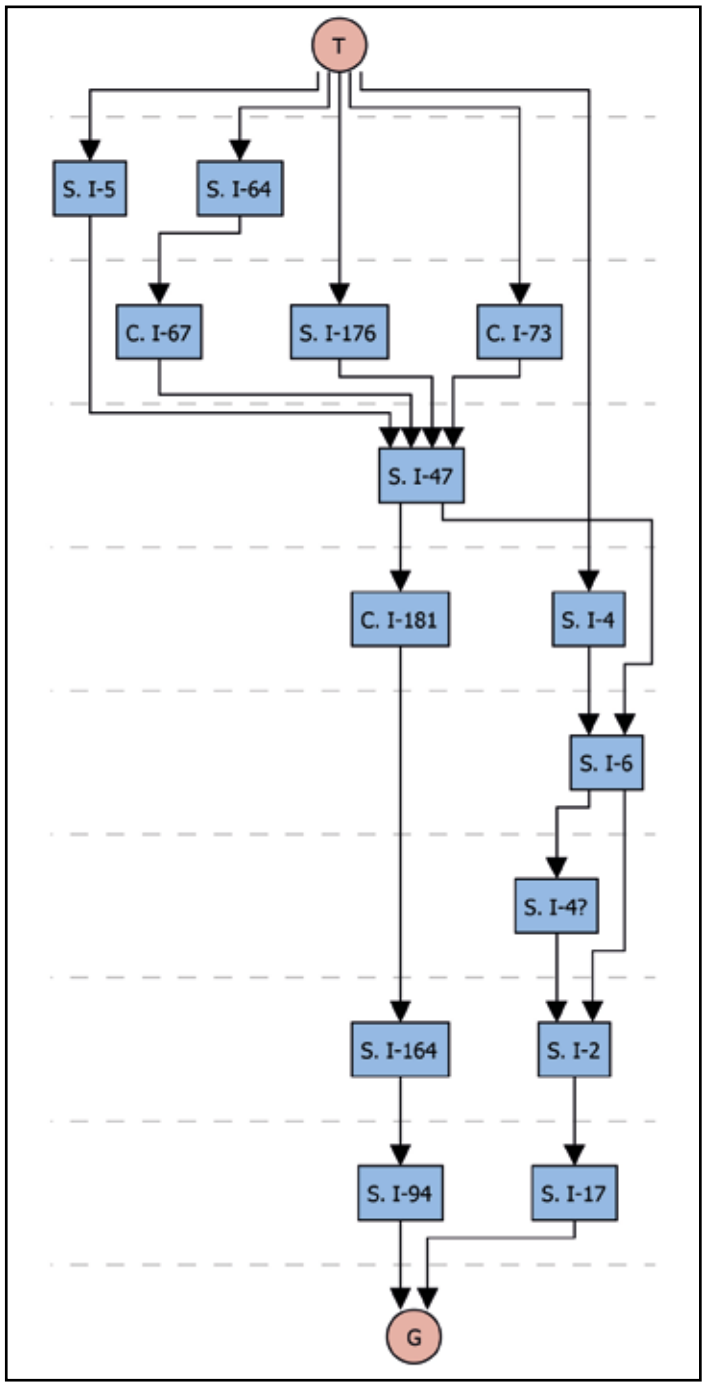

Fig. 25: Harrismatrix van de belangrijkste contexten en structuren. De poort, structuur I-4, is twee keer opgenomen omdat de relatie met structuur I-6 niet vast te stellen was.

Context I-92 is mogelijk deels te beschouwen als de opmaaklaag of fundering voor een kasseiing (context I-164). Het valt echter niet uit te sluiten dat deze context ook geleidelijk tot stand is gekomen. De fijne gelaagdheid lijkt hier alleszins op te wijzen. Vooral in de profielen OP (Afb. 14) en MI (Afb. 16) is bovenop de verharding van structuur I-94 een groot aantal fijne laagjes waarneembaar. Het gaat onder meer om zandige inspoelingslaagjes, looplaagjes, uitgesleten karresporen en lokaal zelfs concentraties met keitjes. Deze laatste zijn mogelijk plaatselijk gestort als verharding.

De eigenlijke verharding van de weg (context I-164) (Fig. 24; Afb. 18 & 19) bestaat uit onregelmatige brokken kalkzandsteen en is over een grotere oppervlakte te volgen. De stenen zijn niet zozeer gelegd, maar zijn eerder te beschouwen als een laag gestorte

Afb. 20: Zicht op structuur I-4 in grondplan.

en aangedamde steenslag. Ze liggen bijgevolg in een los verband zonder mortel.

Context I-92 leverde slechts een wandscherf in middeleeuws grijs lokaal gedraaid aardewerk en drie wandscherven in middeleeuws rood lokaal gedraaid aardewerk op, die na 1175 AD te dateren zijn. Gelet op de overeenkomsten met structuur I-2 en I-17 lijkt een datering voor ten laatste 1300 AD aangewezen.

7.2.4. Interpretatie en discussie

Het hierboven beschreven complex van elkaar opeenvolgende wegen is te interpreteren als de middeleeuwse voorloper van de Abdijstraat. De oudste opgegraven fase dateert met 95,4% waarschijnlijkheid tussen 985AD (93.6%) 1042AD of tussen 1108AD (1.8%) 1117AD en gaat vooraf aan de aanleg van de Brusselpoort op deze locatie. Naar alle waarschijnlijkheid bevinden zich op een dieper niveau nog oudere bestratingen, maar deze zijn niet opgegraven en bevinden zich nog in situ onder de nieuw aangelegde riolering. Bij het archeologisch onderzoek is immers slechts opgegraven tot de geplande verstoringsdiepte. Deze reikte niet tot in de moederbodem.

De aanwezigheid van verschillende boven elkaar gelegen verhardingen, ophogingen en spoellaagjes wijst er mogelijk op dat de Abdijstraat oorspronkelijk een holle weg is geweest. De lokale topografie van de weg, haaks op de helling, kan hiertoe bijgedragen hebben. Het feit dat de weg op deze plaats in die periode al gekasseid was, wijst er bovendien op dat op dat moment deze locatie al enig belang moet gehad hebben.

7.3. POORTGEBOUW S. I-4

Aan de uiterste westzijde van de sleuf kwam een massieve fundering aan het licht (Fig. 19 & 20, Afb. 20). Op basis van de opgegraven resten, de ligging ten opzichte van de recentere voorpoort (structuur I-64) en de beschikbare iconografie zijn deze opgegraven resten te interpreteren als een deel van de fundering van een poortgebouw op een min of meer vierkant grondplan van zes op zes meter. Aan de stadszijde is echter geen fundering aanwezig wat er voor zorgt dat de fundering in grondplan een U-vorm vertoont. De poort is hierdoor te interpreteren als een toren met één doorgang. Deze was minstens 2,7 meter breed. Enkel van de voorzijde van de poort is de dikte van de muur, dankzij het archeologisch onderzoek, gekend. Deze bedraagt ca. 1,76 meter. Op deze plaats is de muur ook dieper gefundeerd dan aan de zijkanten (Afb. 21). De reden hiervoor is naar alle waarschijnlijkheid defensief en heeft niet te maken met de stabiliteit van de ondergrond. De muur is opgebouwd uit onregelmatige blokken kalkzandsteen en een zeer zandige, vrij zachte bruinig gele kalkmortel met kalkstippen. De muur is gebouwd in een sleuf die bijna dezelfde grootte had als de muur

Afb. 21: De voorzijde van de poort.

Afb. 22: Mortelresten tussen de stenen zijn duidelijk zichtbaar.

Afb. 23: In het profiel is aan de rechterkant duidelijk de insteek van structuur I-4 te zien.

zelf. Dit is aantoonbaar door de mortelresten (Afb. 22) die uitsteken tussen de verschillende steenlagen van de fundering en die niet afgestreken zijn geweest. Een gelijkaardige werkwijze is vastgesteld in de Broodstraat in Oudenaarde bij het archeologisch onderzoek van de 12de-eeuwse zogenaamde *hoofdeloose* poort.[55]

De datering van deze structuur is wegens het ontbreken van vondsten niet mogelijk op een reguliere manier. Ook de afwezigheid van houtskool in de mortel[56] maakte een radiokoolstofdatering onmogelijk. Hierdoor blijft alleen de datering van de mortel zelf over. Hierbij wordt de 14C-concentratie in de atmosfeer ten tijde van de bouw van het metselwerk gedateerd. Ongebluste kalk vormt door toevoeging van water gebluste kalk. Hierbij neemt deze rechtstreeks CO2 op uit de lucht en vormt calciumcarbonaat dat op zijn beurt door toevoeging van zand uiteindelijk mortel vormt.[57] Ondanks het feit dat deze techniek soms problematisch[58] kan zijn, is er wegens het ontbreken van andere dateringsmiddelen toch gekozen om deze te laten uitvoeren. Dit leverde als resultaat[59] een datering op met 95,4% waarschijnlijkheid tussen 1020 en 1160AD. Het valt echter niet uit te sluiten dat de datering nog jonger kan zijn doordat er nog fossiele koolstof aanwezig is. Alleszins sluit deze datering aan bij de datering van de stratigrafisch oudere wegniveaus (structuur I-17 en I-2). Op basis van deze relatie (Afb. 23) kan gesteld worden dat een datering in de tweede helft van de 11de of de eerste helft van de 12de eeuw voor de bouw van de Brusselse poort het meest waarschijnlijk is.

7.4. GRACHT C. I-181

Deze gracht (Fig. 19 & 20, Afb. 24) bevindt zich aan de oostzijde van de onderzoekszone en is stratigrafisch recenter dan structuur I-164 en ouder dan context I-47. Aan de westzijde van deze context is de begrenzing vastgesteld. Door recente verstoringen van nutsleidingen kon dit niet aan de oostzijde. Hierdoor is de breedte van 5,30 meter te beschouwen als

55 De Maeyer et al., 2015, p. 54.
56 Houtskool in mortel wordt in verband gebracht met het branden van de kalk, die nodig is voor het maken van de mortel. Bijgevolg is een datering op deze houtskool zeer geschikt voor het dateren van een constructie.
57 Debonne et al., 2015, p. 195.
58 Zie Debonne et al., 2015, pp. 196-197, de zuiverheid van de mortel.
59 Uitgevoerd door KIK, gemiddelde van de 3 recentste dateringen, RICH-23361: 948±18BP. (X2-Test: df=2 T=0.3(5% 6.0).

Afb. 24: Gracht C. I-181 in vlak.

een maximale breedte. Op basis van de westelijke afbakening kan voorzichtig gesteld worden dat de gracht een licht schuin verloop vertoonde ten opzichte van de andere grachten en gelegen is op ca. 32,5 meter van de hoofdpoort. In doorsnede heeft de gracht aan de westzijde een trapvormig profiel. Het diepste punt van de gracht is niet bereikt, maar is aan de hand van enkele boringen wel vastgesteld op bijna vier meter onder het huidige straatniveau.

In het profiel van de gracht (Afb. 25 & 26) is te zien dat de gracht niet geleidelijk is opgevuld met inspoelingslaagjes, maar dat er eerder sprake is van een doelgerichte opvulling met aangevoerde grond en dunne organische laagjes. Dit kan betekenen dat de gracht ten tijde van de openligging steeds goed is onderhouden en dat het een droge gracht is geweest, wat gezien de locatie op een helling niet verwonderlijk is.

Gezien de organische aard van twee dunne laagjes in de gracht is door Biax Consult[60] een waarderend pollen- en macrorestenonderzoek uitgevoerd. Hieruit bleek dat er geen pollen in de lagen bewaard zijn gebleven en dat de macroresten bestaan uit verkoolde plantenresten.

Afb. 25: Zicht op context I-181 in profiel.

Afb. 26: Detail van context I-181 in profiel.

Hierbij gaat het vooral om dorsafval en stengelfragmenten. Deze lagen zijn dus zeker niet in verband te brengen met een gebruiksfase van de gracht, maar eerder met het buiten gebruik stellen en dempen van de context.

Hoewel er in de gracht geen aardewerk is aangetroffen, is op basis van de stratigrafische relatie (afgedekt door context. I-47) vast te stellen dat deze gracht van de drie aangetroffen grachten de oudste is en samen heeft bestaan met de oorspronkelijke fase van de Brusselse poort (Structuur I-4). Of dit al van in de beginfase zo is, is niet vast te stellen. De aanwezigheid van verkoolde plantenresten biedt wel de mogelijkheid om in de toekomst de laatste gebruiksfase van de gracht te dateren.

60 van der Meer et al., 2016.

7.5. LAAG C. I-47

Context I-47 is te interpreteren als ophogingslaag (Fig. 20, Afb. 25 & 27). Deze laag is stratigrafisch recenter dan context I-181 en ouder dan contexten I-67 en I-73, die beide als gracht geïnterpreteerd zijn. Deze context is aangetroffen in de volledige onderzoekszone ten oosten van de hoofdpoort (Structuur I-4). Aan de westzijde bedraagt de dikte van de laag ongeveer 15 cm terwijl aan de oostzijde, bovenop context I-181, de dikte van de laag ruim 1,15 meter bedraagt.

Afb. 27: Context I-47 in vlak.

De laag is samengesteld uit gelig en grijzig groen zand en bevat over het algemeen weinig inclusies.

Op basis van de weinige vondsten is een datering in de 15de of de 16de eeuw naar voren te schuiven. In totaal bevatte deze context negen scherven. Het gaat onder meer om twee wandscherven in grijs lokaal gedraaid aardewerk, een pootje van een grape en twee wandscherven in rood lokaal gedraaid aardewerk. Eén van deze laatste is voorzien van een sliblaag met koperhoudend loodglazuur en waarschijnlijk afkomstig van een papkom. Bij het steengoed met engobe/zoutglazuur gaat het om drie wandscherven en de rand van een kruik met radstempelversiering (zonder zoutglazuur) (Fig. 26).

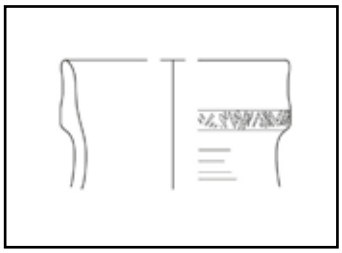

Fig. 26: Aardewerk uit context I-47 (schaal 1/3).

Afb. 28: Gracht C. I-73 in grondplan (op de voorgrond).

Afb. 29: Gracht C. I-73 in profiel.

7.6. GRACHT C. I-73

Context I-73 is stratigrafisch jonger dan context I-47 (Fig. 19 & 20). Deze gracht, gelegen tussen de grachten I-67 en I-181, ligt op ca. 24,5 meter van de hoofdpoort en ligt er parallel mee. Ze is 4,8 meter breed (Afb. 28). Ook in dit geval is het profiel van de gracht deels gereconstrueerd op basis van enkele boringen, waarbij het diepste punt van de gracht zich bevindt op 3,2 meter onder het huidige straatniveau. Uit de doorsnede blijkt dat de gracht aan de westzijde een steile wand heeft. Aan de oostzijde gaat het om een wand die is uitgegraven onder een hoek van 45°.

De vulling bestaat bovenaan uit homogeen bruin lemig zand met inclusies van puin. Onderaan zijn de inclusies minder talrijk en gaat het om een opvulling met grijzig groen zand (Afb. 29). Op dit niveau zijn er geen inspoelingslaagjes waargenomen. Net zoals bij context I-181 duidt dit op een onmiddellijke demping van een goed onderhouden droge gracht.

In totaal zijn uit deze context 8 scherven gerecupereerd die toelaten om de demping van de gracht te dateren. Ze zijn allemaal te plaatsen in de laatmiddeleeuwse periode. Drie scherven zijn toe te wijzen aan het grijs lokaal gedraaid aardewerk, twee aan steengoed met engobe/zoutglazuur en drie aan het rood lokaal gedraaid aardewerk. Van deze laatste groep zijn twee randen te identificeren als afkomstig van steelkommen (Fig. 27). Op basis van deze randen is een datering in de tweede helft van de 15de eeuw of de 16de eeuw[61] voor de demping van deze gracht naar voren te schuiven. Ondanks het beperkte aantal zijn de vondsten in deze gracht duidelijk ouder dan deze in gracht I-67. Deze gracht is dus eerder gedempt dan context I-67.

Fig. 27: Rood aardewerk uit C. I-73 (schaal 1/3).

61 De Groote, 2014, p. 258.

7.7. STRUCTUUR S. I-176

Aan de westzijde van context I-73 bevindt zich structuur I-176 (Fig. 20 & Afb. 30). Deze structuur is stratigrafisch ouder dan de opvulling van gracht I-73. De fundering in baksteen (27 x 13 x 6 cm) is gemetst met een zachte, vrij zandige, licht gelig grijze kalkmortel met kalkstippen. Gezien de beperkte omvang van de fundering is het moeilijk om het metselverband met zekerheid te identificeren. Mogelijk betreft het een staand verband of een kruisverband. Zowel aan de zuid- als aan de oostzijde is de fundering mooi afgewerkt wat er op wijst dat dit de begrenzing van de muur is. Aan de westzijde wordt de muur doorsneden door een recente nutsleiding terwijl aan de noordzijde de begrenzing buiten de onderzoekszone valt. Het is mogelijk dat de aanleg van structuur I-176 gelijktijdig gebeurde met de aanleg van gracht I-73.

Afb. 30: S. I-176 in het profiel.

Qua interpretatie kunnen zowel de locatie van het muurfragment, naast de gracht I-73, als de duidelijke begrenzing van de fundering aan de zuidzijde een aanwijzing zijn voor de interpretatie van de muur als poort. Een andere mogelijkheid, die niet kan uitgesloten worden, is een gebruik als brugpijler.

Het baksteenformaat wijst op een datering in ten laatste de 14de eeuw[62]. Een datering die bevestigd wordt door de datering van de opvulling van context I-73, die tussen de tweede helft van de 15de of in de 16de eeuw heeft plaats gevonden.

Afb. 31: De rand van gracht C. I-67 in grondplan.

62 Gelijkaardige baksteenformaten zijn door SOLVA ondertussen vastgesteld in Aalst (Werfplein, Keizersplein en Rozendreef), Sint-Martens-Lierde (Kartuizerstraat) en Oudenaarde (Tussenbruggen). Telkens gaat het om de oudste constructies op deze sites, die minstens in de 14de eeuw te dateren zijn.

Afb. 32: Gracht C. I-67 in profiel (westzijde).

Afb. 33: Gracht C. I-67 in profiel (oostzijde).

7.8. GRACHT C. I-67

Context I-67 is stratigrafisch jonger dan context I-47 en ouder dan structuur I-64 (Fig. 19 & 20, Afb. 31). Deze gracht bevindt zich op bijna 11 meter van de hoofdpoort en ligt er parallel mee. Ze is iets meer dan zes meter breed. Ook in dit geval is het profiel van de gracht deels gereconstrueerd op basis van enkele boringen, waarbij het diepste punt van de gracht zich bevindt op 2,84 meter onder het huidige straatniveau. Uit de doorsnede blijkt dat de gracht aan de westzijde een steile wand heeft die ooit is ingestort, wat het grillige verloop ervan in het profiel verklaart. Aan de oostzijde gaat het om een wand die is uitgegraven onder een hoek van 45°. Gezien het gelijkaardig uitzicht tussen gracht I-73 en I-67 valt het niet uit de sluiten dat beide grachten op eenzelfde moment zijn aangelegd.

De vulling (Afb. 32 & 33) bestaat uit heterogene donkerbruine, vrij puinige pakketten met onderaan een eerder grijsgroene laag met natuursteenbrokken. Net zoals bij context I-181 duidt dit op een onmiddellijke demping van een goed onderhouden droge gracht.

In totaal zijn uit deze context 79 scherven gerecupereerd die toelaten om de demping van de gracht te dateren. Van deze 78 scherven zijn er zes als residueel te beschouwen. Ze dateren in de middeleeuwse periode en zijn waarschijnlijk verspit. Twee scherven faïence fine zijn wellicht intrusief en tussen de vondsten geraakt bij het verdiepen tussen en onder de talrijke nutsleidingen die de gracht doorsnijden. Op basis van de rest van het aardewerk is een datering in de 17de of de eerste helft van de 18de eeuw naar voren te schuiven. Bij het rode lokaal gedraaide aardewerk (57 scherven, waarvan 50 wandscherven) komen kamerpotten, kannen/kruiken en teilen (Fig. 28) voor. Eén rand van een grape in rood aardewerk heeft een baksel van bovenlokale oorsprong. Bij het steengoed met engobe/zoutglazuur (10 scherven, waarvan 9 wandscherven) is één scherf toe te wijzen aan een kan/kruik (Fig. 28). Daarnaast zijn ook drie scherven steengoed, type Westerwald, aangetroffen. Deze laatste sluiten een datering voor 1580[63] uit. Op basis van deze vondsten blijkt duidelijk dat de demping van deze gracht op een recenter tijdstip dan de demping van gracht I-73 gebeurde.

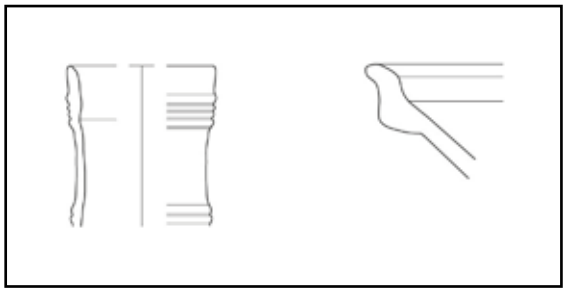

Fig. 28: Steengoed (links) en rood aardewerk uit C. I-67 (schaal 1/3). (schaal 1/3).

63 Gaimster, 1997, p. 151 & 167.

7.9. VOORPOORT S. I-64

Op een afstand van 14 meter ten opzichte van de hoofdpoort is in de vroegere gracht (context I-67) een voorpoort gebouwd (Fig. 19 & 20, Afb. 34). Deze is dus stratigrafisch jonger dan context I-67 en bestaat uit een muur (context I-64) en een insteek (context I-64 en I-136).

Afb. 34: Voorpoort S. I-67 in grondplan.

De poort rustte oorspronkelijk op twee pijlers. Alleen de pijler (context I-64) aan de noordzijde van de Abdijstraat is bewaard gebleven. De pijler aan de zuidzijde is volledig verstoord door herstellingen aan de riolering. De pijler heeft een breedte van ca. 1,9 meter. De onderkant van de fundering is niet bereikt. Om deze pijler te kunnen bouwen is eerst een bouwsleuf of insteek (contexten I-65 en I-136) gegraven in de opvulling van de voormalige gracht (context I-67).

De pijler is opgetrokken met onregelmatig gekapte blokken kalkzandsteen en hier en daar een brok baksteen (Afb. 35). Als mortel is een harde, vrij zandige bruinig grijze kalkmortel gebruikt.

Afb. 35: Zicht op de zijkant van S. I-64.

In context I-65 bevonden zich drie wandscherven aardewerk: één in rood lokaal gedraaid aardewerk, één in grijs lokaal gedraaid aardewerk en één in steengoed met engobe/zoutglazuur. Uit het profiel blijkt duidelijk dat de vulling, gebruikt voor de insteek, bestaat uit dezelfde grond als de vulling van de gracht (context I-67). Op basis van deze

Afb. 36: Zicht op S. I-5 in het profiel.

Afb. 37: Insteek van S. I-5.

vondsten kan dan ook geen uitspraak gedaan worden over de datering van de bouw van de voorpoort. Wel dateert deze met zekerheid na 1580 (cfr. datering context I-67), wat correspondeert met de historische en cartografische gegevens.

7.10. STRUCTUUR S. I-5

Structuur I-5 (Fig. 20 & Afb. 36) is te beschouwen als één van de recentste sporen gevonden bij de opgraving. Deze structuur bestaat uit een muur (context I-20) en een insteek (context I-5 en I-26) (Afb. 37). De fundering in baksteen[64] is te interpreteren als de muur van een kelder die hoorde bij een boerderij langs de Abdijstraat. Deze woning werd in de jaren '70 afgebroken voor de bouw van een garagecomplex.

De recente bakstenen structuur die aan de westzijde tegen de muur is aangebouwd is onderdeel van het recente rioleringssysteem en deed dienst als bezinkput.

64 Het baksteenformaat, de mortelsoort en het metselverband zijn tijdens de opgraving niet geregistreerd.

08 | ASSESSMENT EN BASISANALYSE VAN DE VONDSTEN EN STALEN

1M

8. ASSESSMENT EN BASISANALYSE VAN DE VONDSTEN EN STALEN

De basisanalyse van alle vondsten en stalen is te vinden in de vondstenlijst. Een assessment van de vondsten en stalen is eveneens te vinden in bijlage in een lijst met potentieel en uitgevoerd onderzoek. Deze lijsten zijn geordend op het inventarisnummer van de respectievelijke vondsten en stalen.

09 | SYNTHESE EN ANTWOORD OP DE VOOROPGESTELDE ONDERZOEKSVRAGEN

9. SYNTHESE EN ANTWOORD OP DE VOOROPGESTELDE ONDERZOEKSVRAGEN

9.1. STOF TOT NADENKEN

Over de vroegste stedelijke ontwikkeling van Geraardsbergen resten er nog heel wat vraagtekens, ondanks vele recente publicaties rond deze thematiek. Verschillende visies worden naar voren geschoven, waarbij de gehanteerde uitgangspunten en argumenten divers zijn (historische gegevens, cartografisch-morfologische analyse, ...). Met uitzondering van enkele bovengrondse restanten en enkele oude opgravingen is de stadsversterking van Geraardsbergen bovendien nauwelijks archeologisch onderzocht, zodat de inbreng vanuit die hoek vooralsnog beperkt is.[65] Pas in 2006 werd een sectie van de voormalige wal en gracht op de Vesten op een 30-tal meter van de Dierkosttoren onderzocht. Hieruit bleek duidelijk dat de wal was opgebouwd op een basis van berkenstammen en twijgen. Door middel van een radiokoolstofdatering kon de aanleg van deze wal met 95,4% zekerheid gedateerd worden tussen 1220 en 1290AD.[66] Daarnaast werden in 2017, door BAAC Vlaanderen, de restanten van de Pijntoren archeologisch onderzocht. Van dit onderzoek is het rapport momenteel nog niet beschikbaar.

In de verschillende visies rond de (pre)stedelijke ontwikkeling wordt ofwel (1) de zone rond de Markt als centrale plaats voor de oudste stedelijke ontwikkeling naar voren geschoven (waarbij de zone ter hoogte van de Abdijstraat als een ietwat latere ontwikkeling wordt gezien), ofwel (2) het plein voor de Sint-Adriaansabdij. Bovendien is de afbakening van de eerste (pre)stedelijke kern en bijgevolg de eerste omwalling afhankelijk van de benadering verschillend.

Bij deze verschillende benaderingen kunnen we op basis van het uitgevoerde archeologische onderzoek, zowel in de Abdijstraat, als meer algemeen in naburige steden, enkele kanttekeningen en vragen onder de aandacht brengen.

Een eerste aandachtspunt betreft de omwalde oppervlaktes van de stad. In het model van Marcel Cock & Geert Van Bockstaele en Dirk Van de Perre heeft de oudste fase een oppervlakte van 22,5 ha (de volledige oude stad op de rechteroever). Als we de alluviale vlakte buiten beschouwing laten, dan gaat het nog steeds om een gebied met een oppervlakte van 16,8 ha[67]. Dat is een omvangrijk gebied, waarbij de auteurs evenwel beargumenteren dat de noordelijke segmenten van dit gebied ietwat later tot ontwikkeling zijn gekomen, en dit volledige gebied niet per se reeds in een vroege fase omwald hoefde te zijn[68]. In het model, zoals beschreven in het boek 'De muur rond Geraardsbergen' heeft de eerste fase van de oude stad (de mijtervorm) een oppervlakte van 9,5 ha - of 6,6 ha, indien de alluviale vlakte buiten beschouwing wordt gelaten. Ter vergelijking, de oudste prestedelijke omwalling van Aalst[69] heeft in dezelfde periode (tweede helft 11de eeuw op basis van uitvoerige archeologische

65 In de publicatie 'De Muur rond Geraardsbergen' wordt een overzicht van deze sites gegeven.
66 De Ro J. et al., 2009, pp. 60-61.
67 Eigen analyse in QGIS.
68 Zie noot 21 en 22.
69 Deze oudste fase is archeologisch zeer goed gedocumenteerd. De vermelde oppervlakte is derhalve zeer betrouwbaar te berekenen.

gegevens) een oppervlakte van 6,6 ha. De oudste omwalling van Oudenaarde heeft volgens het gangbare model voor de stadsontwikkeling aldaar een oppervlakte van 5 à 6 ha[70]. Na de laatmiddeleeuwse stadsuitbreiding heeft Aalst binnen de omwalling een oppervlakte van 52,5 ha. Voor Oudenaarde is dit 42 ha. Bij de uitbreiding in Geraardsbergen vergroot de omwalde oppervlakte tot 68,7 ha.

Het tweede aandachtspunt betreft een eventuele omwalling ter hoogte van de Nieuwstraat – Steenstraat. Het model van Marcel Cock & Geert Van Bockstaele en van Dirk Van de Perre maakt geen tweedeling binnen de oude stad op het vlak van fasering in de omwalling, zoals dat in “De muur” wel beschreven wordt. Desalniettemin trekt het merkwaardige kromme verloop van de Steenstraat-Nieuwstraat de aandacht. Vanuit een morfologische benadering lijkt een verklaring als relict van een voormalige omwalling, zoals beschreven in het boek ‘De Muur rond Geraardsbergen’ mogelijk, maar dit zal enkel gestaafd kunnen worden met toekomstig archeologisch onderzoek. Een uitbreiding van zuid naar noord, in de veronderstelling van een oudste kern rond de Markt, lijkt gezien dit kromme verloop dat zuidwaarts uitbuigt, vanuit een morfologische benadering enigszins vreemd. Opmerkelijk is ook de exacte ligging van de Brusselpoort ter hoogte van de kruising tussen de Steenstraat en de Abdijstraat. Is de Steenstraat dan toch een relict van een oude omwalling in één of andere vorm, die uitkomt op een poort? En in welke periode zou deze dan moeten gesitueerd worden?

Of toch niet? In de historische bronnen zijn er geen aanwijzingen voor een institutionele opdeling van de rechteroever in twee onderscheiden zones in deze vroege periode. Wel is er een duidelijk institutioneel onderscheid tussen linker- en rechteroever.[71] De historische bronnen lijken op dit punt dus niet meteen te rijmen met de morfologische interpretaties van de stedelijke topografie[72].

Een derde aandachtpunt heeft betrekking op de bekomen dateringen van de weg en de poort in de Abdijstraat. Wat betreft de Abdijstraat zelf lijkt het alleszins weinig waarschijnlijk dat deze straat pas zou aangelegd zijn na de komst van de abdij. De resultaten van het archeologisch onderzoek bevestigen dit ook. De oudste opgegraven fase van deze weg dateert met 95,4% waarschijnlijkheid tussen 985AD (93.6%) 1042AD of tussen 1108AD (1.8%) 1117AD en gaat vooraf aan de aanleg van de Brusselpoort op deze locatie. Naar alle waarschijnlijkheid bevinden zich op een dieper niveau nog oudere bestratingen, maar deze zijn niet opgegraven en bevinden zich nog *in situ* onder de nieuw aangelegde riolering. De aanwezigheid van verschillende boven elkaar gelegen verhardingen, ophogingen en spoellaagjes toont mogelijk aan dat de Abdijstraat oorspronkelijk een holle weg is geweest. Het feit dat de weg op deze plaats in die oudste gedateerde fase al gekasseid is geweest, wijst er alleszins op dat op dat moment deze locatie al enig belang moet gehad hebben. Of dit ook als bewijs kan gelden voor bewoning rondom deze straat in deze fase, heeft het archeologisch onderzoek evenwel niet kunnen aantonen. Maar gelet op de verharding kan verwacht worden dat bewoning ‘nabij’ was.

Belangrijker evenwel dan de datering van het oudste aangetroffen wegdek is de datering van de poort. De massieve fundering in kalkzandsteen, gevonden in het westelijk deel van de onderzoekszone, is te interpreteren als de fundering van een poortgebouw, de Brusselpoort, bestaande uit een toren met één doorgang, zoals ook mocht blijken uit het onderzoek van de cartografische bronnen. De datering van deze structuur gebeurde op basis van de stratigrafische relatie met andere structuren en een radiokoolstofdatering. Hieruit blijkt dat

70 Het model van de stedelijke ontwikkeling staat momenteel deels ter discussie, ten gevolge van de resultaten van het archeologisch onderzoek uitgevoerd door SOLVA, Oudenaarde Markt).

71 Schriftelijke mededeling van Dirk Van de Perre & Marcel Cock, aan Bart Cherretté op 12/03/2018.

72 Zie ook Cock, 2015 en Van de Perre, 2015 omtrent de ouderdom van de Sint-Bartholomeuskerk en bij uitbreiding dus ook de zone waar deze gelegen is.

een datering in de tweede helft van de 11de of de eerste helft van de 12de eeuw voor de bouw van de Brusselpoort het meest waarschijnlijk is. Dit is een opmerkelijk gegeven aangezien de aanwezigheid van de poort bij uitbreiding duidt op een georganiseerde omwalling op deze plaats in deze vroege fase. Daarmee kan alvast bewoning verondersteld worden op deze plaats - zonder dat dit evenwel uitspraak doet over de ouderdom van de occupatie in de andere delen van de oude stad. De archeologische dateringsmogelijkheden botsen helaas hier ook tegen hun limieten: het tijdvak waarbinnen de poort het meest waarschijnlijk kan gedateerd worden, spant zich nog steeds uit over een periode van ca. één eeuw. Gelet op de beschikbare historische gegevens over de stichting van de abdij en de aanwezigheid van de kerken in de oude stad, zijn er nog steeds verschillende mogelijkheden voor wat betreft de onderlinge chronologie. Opmerkelijk is wel de vaststelling dat de datering van de Vesten zoals door archeologisch onderzoek gedocumenteerd, van recentere datum is (1220-1290 AD).

Voor de poort waren drie grachten gelegen. Deze zijn niet gelijktijdig, maar dateren alle uit verschillende periodes. De verschillende grachten zijn in alle gevallen beperkt in breedte, maar hebben wel een aanzienlijke diepte. Gezien de locatie is een interpretatie als droge gracht aangewezen. De oudste gracht, die het verste van de poort is gelegen, leverde geen vondsten op. Toch kan door middel van de stratigrafische relatie met de bovenliggende laag een datering voor de demping vóór of in de 15de of de 16de eeuw naar voren geschoven worden. De middelste gracht is gedempt in de tweede helft van de 15de of de 16de eeuw. Een muurfragment in baksteen naast de gracht is mogelijk te interpreteren als brugpijler. De gracht het dichtst bij de poort gelegen blijkt gedempt te zijn in de 17de eeuw, waarna de funderingen van een voorpoort op dezelfde locatie zijn ingegraven. Dit stemt overeen met de archivalische gegevens waarbij de voorpoort voor het eerst in de bronnen wordt vermeld in het begin van de 17de eeuw.

Tot slot wensen we stil te staan bij de middeleeuwse markten. Ze worden vaak vermeld in de oudste historische bronnen die betrekking hebben op een stad en worden vaak vereenzelvigd met de locatie van de latere Markt. Hierbij dient echter een kanttekening gemaakt te worden. Archeologisch onderzoek heeft de afgelopen jaren immers aangetoond dat de eerste markten, zoals vermeld in de bronnen, veeleer straatmarkten zijn, en niet zozeer markten op een plein[73]. Hoewel vaak op dezelfde locatie blijken de pleinen zelf meestal een 13de- of 14de-eeuwse creatie.

9.2. CONCLUSIE

Het archeologisch onderzoek in de Abdijstraat leverde, ondanks de beperkte oppervlakte van de werkput en de grote mate van verstoring, toch een reeks belangwekkende resultaten op. Zo kon vooreerst de locatie van de Brusselpoort en de bijhorende voorpoort exact bepaald worden. Maar ook, en misschien vooral, brachten de opgravingen meer klaarheid over de ouderdom van de Abdijstraat en de poort. Op deze wijze konden ook vanuit archeologische hoek nieuwe elementen aangereikt worden in het debat omtrent de vroegste geschiedenis en ontwikkeling van Geraardsbergen als stedelijke kern. Het is daarbij duidelijk dat het verleden zich niet zomaar laat interpreteren, en dat een doorgedreven confrontatie tussen historische bronnen, cartografie, toponymie en archeologisch onderzoek op diverse plaatsen binnen de oude stad daarbij noodzakelijk is.

73 Recent onderzoek van SOLVA toonde dit aan in Oudenaarde. Voor Mechelen is dit vastgesteld bij de opgravingen op de Grote Markt in 2001-2002 (Troubleyn et al., 2007, p. 19). In Aalst wordt de aanleg van de Grote Markt historisch gesitueerd in het begin van de 13de eeuw, op het moment dat deze plaats binnen de tweede stadsomwalling komt te liggen.

10 | BIBLIOGRAFIE

10. BIBLIOGRAFIE

10.1. BOEKEN

DE GROOTE K. (2014) *Middeleeuws aardewerk in Vlaanderen - Techniek, typologie, chronologie en evolutie van het gebruiksgoed in de regio Oudenaarde in de volle en late middeleeuwen (10de-16de eeuw) - Deel 1, Relicta Monografieën 1.* Brussel.

DE MAEYER W., TAELMAN E., VAN CAUWENBERGH S. & CHERRETTÉ B. (2015) *Oudenaarde Broodstraat, bureaustudie en archeologisch onderzoek, SOLVA Archeologie rapport 46.* Onuitgegeven rapport.

DE RO J., SURDIACOURT D., VAN TRIMPONT M., COPPENS J., BEECKMANS L., DE BROUWER N., VAN LIEFFERINGE N. & WELLEMAN G. (2009) *De Muur rond Geraardsbergen - Van gesloten naar open stad.* Geraardsbergen.

GAIMSTER D. (1997) *German Stoneware 1200-1900: Archaeology and Cultural History.* Londen.

LETTANY L. (2003) *Het ongeschreven Mechelen - Archeologisch onderzoek op de Grote Markt en de Veemarkt 2001-2003.* Mechelen.

TROUBLEYN L., KINNAER F. & ERVYNCK A. (2007) *Het Steen en de burgers - Onderzoek van de laatmiddeleeuwse gevangenis van Mechelen.* Mechelen.

VAN DER MEER W. & VAN WAIJJEN M. (2016) *Resultaten inventarisatie botanische macroresten van Geraardsbergen-Abdijstraat (2015-205).* Onuitgegeven rapport Biax Consult.

10.2. ARTIKELS

COCK M. & VAN BOCKSTAELE G. (2008) Gezicht op de steden Aalst, Ninove en Geraardsbergen. Verklarende teksten bij de uitgave van de originele stadsplattegronden van Jacob van Deventer (circa 1565), in: *Het Land van Aalst 60-4.* pp. 67-95.

COCK M. (2015) Sint-Bartholomeusrelieken van Lipari (Italië) tot in Geraardsbergen, in: *Het Land van Aalst 67-2.* pp. 93-132.

DEBONNE V., BAILIFF I, BLAIN S., ECH-CHAKROUNI S., HUS J., VAN STRYDONCK M. & HANECA K. (2015) Wase baksteen gedateerd. Natuurwetenschappelijk dateringsonderzoek in de Sint-Andreas- en Sint-Gislenuskerk in Belsele (Sint-Niklaas), in: *Relicta 12.* pp. 181-218.

VAN DE PERRE D. (2015) De relatie tussen de parochiekerken Sint-Bartholomeus en Sint-Lucas te Geraardsbergen, in: *Het Land van Aalst 67-4.* pp. 245-282.

VAN DE PERRE D. (2015) De stedenbouwkundige ontwikkeling van Aalst, Ninove en Geraardsbergen tot 1500. Een vergelijkende studie, in: *Het Land van Aalst 63-1.* pp. 39-78.

10.3. GEBRUIKTE AFKORTINGEN

KIK: Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium

AOE: Agentschap Onroerend Erfgoed

11 | BIJLAGEN

11. BIJLAGEN

11.1. HANDLEIDING BIJ HET RAADPLEGEN VAN DE BIJLAGEN

De bijlagen bij het rapport zijn ingedeeld in een algemene gegevensfiche over het project inclusief trefwoorden, een lijst met overzichtsfoto's, een structuurlijst, een contextlijst, een sporenlijst, een vondstenlijst en een fotolijst op spoorniveau. Tevens wordt een overzicht geboden van uitgevoerd *post-excavation* onderzoek en mogelijkheden voor verder onderzoek.

Deze lijsten worden aangevuld met de afgeleverde vergunningen voor metaaldetectie en prospectie met ingreep in de bodem enerzijds, en de bijzondere voorwaarden waaraan het onderzoek dient te beantwoorden, opgesteld door de bevoegde overheid - het Agentschap Onroerend Erfgoed - anderzijds.

We geven hierbij enige duiding met betrekking tot de diverse lijsten in deze bijlage.

De lijsten worden automatisch gegenereerd uit de **SOLVA**-databank[74]. In deze databank worden tijdens de opgraving en de rapportage alle data die tijdens een archeologisch project worden gegenereerd, samengebracht. Het gaat hierbij dus zowel om velddata (foto's, plannen, beschrijvingen, relaties tussen sporen, vondsten, ...) als documenten die tijdens de rapportage worden gegenereerd (aardewerktekeningen, informatie over behandeling van materiaal, het archeologisch rapport, diverse laboanalyses, administratief archief zoals vergunningen, bijzondere voorwaarden, ...). In het kader van de rapportage genereert de databank een reeks lijsten zoals gevraagd in de "Minimumnormen voor archeologische registratie en rapportage" en de "bijzondere voorwaarden" bij het concrete project.

Conform de structuur van de databank (zie hoofdstuk methodologie, verwerking) worden de bijlagen hiërarchisch opgebouwd. Alle velddata worden in de databankstructuur op drie niveaus ingedeeld: spoorniveau, contextniveau en structuurniveau. We verduidelijken met een voorbeeld.

Onder de noemer **'sporen'** verstaan we het kleinste niveau van notulering, de kleinste eenheid als het ware: bijvoorbeeld een aflijning in een grondplan of een laag in een kuil bij een coupetekening. Dit is het niveau waarop vondsten afzonderlijk worden ingezameld.

Verschillende sporen kunnen toebehoren aan een **'context'**: zo vormen verschillende lagen in een kuil samen de context 'kuil'.

Op gelijkaardige wijze kunnen verschillende contexten gegroepeerd worden tot een overkoepelende **'structuur'**: diverse paalkuilen behoren bijvoorbeeld toe aan de structuur 'gebouw'.

In de databank, en dus ook in deze bijlagen, worden de velddata volgens vastgestelde thesauruslijsten toegewezen aan de noemers 'sporen', 'contexten' en 'structuren'. Door archeologische begrippen (gebouw, crematiegraf, grafkuil, laag, ...) via een vastgestelde thesauruslijst aan een specifiek niveau toe te wijzen (spoor, context, structuur), bestaat de garantie dat bij bevraging van de databank naar een bepaald archeologisch begrip, effectief ook alle ingevoerde data in de resultatenlijst voorkomt (anders gezegd, we vermijden daardoor dat 'grafkuil' de ene maal bij 'context', en de andere maal bij 'structuur' wordt ondergebracht).

De lijsten in deze bijlage zijn volgens dezelfde hiërarchie opgebouwd. In de bijlage wordt achtereenvolgens een overzicht gebracht van structuren, contexten en sporen. Op deze

74 Zie ook hoofdstuk « Methodologie, Verwerking » aangaande informatie over de SOLVA-databank archeologie.

wijze kan van ‘groot’ naar ‘klein’ afgedaald worden in de informatie. Er wordt bovendien met kruisverwijzingen gewerkt: bij structuren staat vermeld uit welke contexten ze zijn opgebouwd, bij contexten staat vermeld uit welke sporen ze zijn opgebouwd. In omgekeerde richting staat bij de sporenlijsten vermeld tot welke context en structuur een spoor behoort, en bij de contextlijst staat vermeld tot welke structuur een context behoort. De structuurlijst bevat dus een overzicht van gerelateerde contexten. De contextlijst bevat een overzicht van gerelateerde structuren (hoger niveau) en sporen (lager niveau), alsook een overzicht van alle foto’s, plannen, vondsten en stalen. De sporenlijst bevat een overzicht van gerelateerde contexten en structuren, alsook een overzicht van alle foto’s, plannen, vondsten en stalen. De gedetailleerde spoorbeschrijvingen zijn uitsluitend in de sporenlijsten zelf terug te vinden. Op elk niveau tot slot staat een interpretatie en zo mogelijk ook een datering vermeld.

Voor de duidelijkheid geven we mee dat niet elk spoor noodzakelijk deel uitmaakt van een context (en dus structuur), evenmin als elke context aan een structuur kan toegewezen worden.

Wat de wijze van nummering betreft, geldt als algemene regel dat contexten en structuren de naam dragen van het spoornummer dat als eerste aan die ‘context’ (en eventueel bij uitbreiding ‘structuur’) wordt toegewezen. In een rapport zijn het doorgaans de contextnummers en, indien gegroepeerd onder een structuur, de structuurnummers die in de tekst de leidraad vormen.

Tot slot enkele bijzonderheden:

Verstoringen en ‘negatieve sporen’, sporen die na couperen geen of een natuurlijk spoor blijken te zijn, worden niet tot het niveau van een context gebracht, maar bestaan enkel tot op het spoorniveau.

In het geval dat het een rapportage van een vooronderzoek betreft, worden sporen in principe *niet* aan een context (en bij uitbreiding een structuur) toegewezen. Contexten en structuren worden pas aangemaakt op het moment van een archeologische opgraving, aangezien op dat ogenblik alle beschikbare informatie aanwezig is, en dit dus dan wel een zinvolle oefening is. Tijdens een vooronderzoek zijn heel wat relaties bijvoorbeeld nog niet duidelijk.

De enige uitzondering op deze regel wordt gemaakt wanneer bij de verwerking van een vooronderzoek reeds duidelijk is dat de sporen gelegen zijn in een zone die *niet voor verder onderzoek in aanmerking* komt. Dan worden sporen waar mogelijk wel tot contexten gegroepeerd (en worden dus in de databank contexten (en eventueel structuren) aangemaakt). Op deze wijze wordt gegarandeerd dat informatie rond potentiële contexten of structuren niet verloren gaat bij een bevraging van de databank. Een voorbeeld verduidelijkt dit: een geïsoleerde grafkuil, die geen aanleiding geeft tot verder onderzoek, wordt wel als context gedefinieerd in de databank, omdat deze zo ook in de resultatenlijst van een bevraging zal voorkomen. Zoniet zou deze grafkuil voor de databank ‘onzichtbaar’ worden.

11.2. LIJSTEN

- Gegevensfiche project

- Keywords

- Dagrapporten

- Structuurlijst, met vermelding van de gerelateerde contexten

- Contextlijst, met vermelding van de gerelateerde structuren en sporen, foto’s, plannen, vondsten en stalen

- Spoorlijst, met vermelding van de gerelateerde contexten, structuren, foto's, plannen, vondsten en stalen

- Vondstenlijst

- Potentieel en uitgevoerd onderzoek

- Tekeninglijst

- Overzichtsfoto's

- Fotolijst

- Vergunning metaaldetectie en opgraving

- Bijzonder voorwaarden

- Rapport waardering macroresten en pollen: Van der Meer W. en van Waijjen M. (2015) *Resultaten inventarisatie botanische macroresten van Geraardsbergen-Abdijstraat (2015-205)*. Onuitgegeven rapport.

- Rapport 14C dateringen loopvlak KIK

- Rapport 14C dateringen mortel KIK

- Röntgenfoto's metaal

11.3. GRONDPLAN

Het archeologisch onderzoek in de Abdijstraat leverde, ondanks de beperkte oppervlakte van de werkput en de grote mate van verstoring, toch een reeks belangwekkende resultaten op. Zo kon vooreerst de locatie van de Brusselpoort en de bijhorende voorpoort exact bepaald worden. Maar ook, en misschien vooral, brachten de opgravingen meer klaarheid over de ouderdom van de Abdijstraat en de poort. Op deze wijze konden ook vanuit archeologische hoek nieuwe elementen aangereikt worden in het debat omtrent de vroegste geschiedenis en ontwikkeling van Geraardsbergen als stedelijke kern. Het is daarbij duidelijk dat het verleden zich niet zomaar laat interpreteren, en dat een doorgedreven confrontatie tussen historische bronnen, cartografie, toponymie en archeologisch onderzoek op diverse plaatsen binnen de oude stad daarbij noodzakelijk is.